

İDARİ YARGIDA KANUN YOLLARINDA ISLAH^(*)

Dr. Öğr. Üyesi Kamile TÜRKOĞLU ÜSTÜN^()**

ÖZET

Islah, yargılama sürecinde taraflara usuli işlemlerini kısmen ya da tamamen düzeltilmesi imkânı tanıyan önemli bir kurumdur. Medeni usul hukukunda geniş bir kapsamı olan bu kurum, idari yargılama usulünde daha dar bir şekilde geçerlidir. 2013 yılında İYUK madde 16/4'e eklenen ikinci cümle ile tam yargı davalarında yalnızca bir kez olmak üzere nihai karara kadar dava konusu miktarın arttırılmasına izin verilmiştir. Ancak bu düzenleme, kanun yollarında ıslah yapılıp yapılamayacağı konusunda çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Danıştayın bu konuda farklı yönde kararları bulunmaktadır. İdari yargılama usulünün amacı ve tam yargı davalarının niteliği dikkate alındığına kanun yolları aşamasında da ıslah yapılabilmesine ihtiyaç vardır. Kanun yolları aşamasında gerçek zararın ilk kez belirlenebildiği durumlarda, kanunda açıkça yasak bulunmamasına rağmen, dar bir yorumla ıslaha izin verilmemesi, davacının gerçek zararının giderilmesine engel olmaktadır. Bu durum usul kurallarının dar yorumlanması nedeniyle davacının adil bir karara ulaşmasına engel olduğundan, adil yargılanma hakkı kapsamında mahkemeye erişim hakkı ile hakkaniyet ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Bu çalışma, idari yargılama usulünde ıslahın kapsamını ve sınırlarını ele almakta, medeni usul hukukunda kanun yolları sürecindeki ıslah tartışmalarıyla karşılaştırmalı bir perspektif sunmakta; Danıştay ve Anayasa Mahkemesi içtihatları ışığında idari yargıdaki uygulamayı değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler

Islah, Miktar Arttırımı, Kanun Yolları, İdari Yargılama Usulü, Tam Yargı Davası.

^(*) DOI: 10.33432/ybuhukuk.1683649 - **Geliş Tarihi:** 25.04.2025 - **Kabul Tarihi:** 01.07.2025.

^(**) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı, Ankara - Türkiye,

E-posta: kamile.turkoglu@hbv.edu.tr; Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-2933-582X>.

AMENDMENT OF CLAIM IN LEGAL REMEDIES IN ADMINISTRATIVE JURISDICTION

ABSTRACT

Amendment of claim is a significant procedural mechanism that allows the parties to partially or entirely revise their procedural acts during the course of litigation. While it has a broad scope in civil procedure law, its application is more limited in administrative judicial proceedings. With the addition of the second sentence to Article 16(4) of the Code of Administrative Procedure (İYUK) in 2013, it has been permitted to increase the amount claimed in full remedy actions only once and until the final judgment. However, this provision has given rise to various debates regarding whether an amendment may be made during the appellate stages. The Council of State has issued divergent decisions on this matter. Considering the purpose of administrative judicial procedure and the specific nature of full remedy actions, there is a compelling need to allow amendments at the appellate stage as well. In cases where the actual damage can only be determined during the appellate stage, denying the possibility of amendment based on a narrow interpretation-despite the absence of an explicit legal prohibition-prevents the claimant from obtaining full compensation for their loss. Such a restrictive interpretation of procedural rules hinders the claimant's ability to reach a fair judgment and thus constitutes a violation of the right of access to a court and the principle of fairness within the scope of the right to a fair trial. This study examines the scope and limitations of amendment within administrative judicial procedure, offers a comparative perspective by analyzing the debates on amendment during appellate proceedings in civil procedure law, and evaluates the practice in administrative jurisdiction in light of the case law of the Council of State and the Constitutional Court.

Keywords

Amendment of Claim, Increase of the Claimed Amount, Legal Remedies, Administrative Judicial Procedure, Full Remedy Action.

GİRİŞ

İslah, yargılama sürecinde taraflara, usule ilişkin işlemlerini kısmen ya da tamamen düzeltme, değiştirme veya yenileme imkânı tanıyan bir usul kurumu-
dur. Bu kurum sayesinde taraflar, karşı tarafın rızasına ya da mahkemenin ona-
yına ihtiyaç duymaksızın usule ilişkin beyanlarında veya taleplerinde değişiklik
yapabilirler. İslah, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasa-
ğının geçerli olduğu yargılama usullerinde, tarafların çeşitli sebeplerle zamanın-
da gerçekleştiremediği usul işlemlerini telafi etmesine imkân tanır. Bu yönüyle
ıslah kurumu, hukuki dinlenilme hakkının orantısız bir şekilde sınırlandırılma-
sının önüne geçerek, usul kuralları nedeniyle ortaya çıkabilecek hak kayıplarının
giderilmesini sağlar.

İdari yargılama usulünde iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletil-
mesi yasağı kısmen geçerli olup, bunun en belirgin yansıması dava açma süresi
geçtikten sonra talep sonucunun değiştirilmemesi kuralıdır. Bu konuda Avrupa
İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatlarının etkisiyle, gecikmeli de olsa,
2013 yılında İdari Yargılama Usulü Kanunu'na (İYUK) tam yargı davalarında
bir kereye mahsus miktar arttırımına imkân tanıyan bir hüküm eklenmiştir
(İYUK m. 16/4). Medeni usul hukukundaki ıslah kurumuyla karşılaştırıldığında
çok daha dar bir çerçeveye sahip olan bu düzenleme, yine de tam yargı davala-
rında mahkemeye erişim hakkı bağlamında önemli bir eksikliğin giderilmesini
sağlamıştır.

İdari yargıda ıslah, yalnızca tam yargı davalarında dava miktarının artırıl-
masıyla sınırlı ve nihai karar verilinceye kadar gerçekleştirilebilecek tek seferlik
bir usul işlemidir. Bu sınırlı düzenleme, kanun yolları aşamasında -istinaf ince-
lemesinde kaldırma veya temyizde bozma kararı verildikten sonra derece mah-
kemesinde yeniden yapılan yargılamada- zararın daha yüksek miktarda olduğu-
nun anlaşıldığı hallerde ıslah yapıp yapamayacağı sorusunu gündeme getirmek-
tedir. Bu hususta Danıştay kararlarında yeknesak bir uygulama bulunmamakta-
dır. Danıştay bazı kararlarında kanun yolları aşamasında ıslahın mümkün oldu-
ğunu kabul ederken, bazı kararlarında ise sınırlayıcı bir yorumla ıslaha izin
vermemektedir. Oysa, yargılamanın ileri safhalarında zararın tahkikat yoluyla

ilk kez tam olarak belirlenebildiği durumlarda, davacının ıslah hakkının sınırlandırılması hem mahkemeye erişim hakkı hem de hakkaniyet ilkesine aykırı sonuçlara yol açmaktadır. Nitekim, bu sorun bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesinin önüne taşınmış; Mahkeme, ıslahın yalnızca ilk derece mahkemesinde nihai karara kadar yapılabilmesi yönündeki sınırlandırıcı yorumun, mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir.

Medeni usul hukukunda kanun yolları aşamasında ıslah yapılıp yapılamayacağı uzun yıllar tartışma konusu olmuş; Anayasa Mahkemesi konuya ilişkin çeşitli içtihatlar geliştirmiştir. Bu çalışmada, öncelikle idari yargılama usulünde ıslah kurumunun kapsamı ve sınırları incelenecektir. Devamında, Anayasa Mahkemesi kararları çerçevesinde medeni usul hukuku ve özellikle idari yargılama usulünde kanun yolları aşamasında ıslahın mümkün olup olmadığına dair açıklama ve tartışmalara yer verilecektir. Son olarak, Danıştay'ın idari yargılama usulünde kanun yollarında ıslaha ilişkin içtihatları incelenerek, mevcut uygulama hak arama özgürlüğü ve mahkemeye erişim hakkı bağlamında değerlendirilecektir.

I. İDDİA VE SAVUNMANIN DEĞİŞTİRİLMESİ VE GENİŞLETİLMESİ YASAĞI

Islah kurumu medeni usul hukuku kökenli bir kavram olup bu yasağın temelinde iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağının yargılamada katı bir şekilde uygulanmasının yol açacağı hak kayıplarının önlenmesi yatmaktadır. Bu yasak, idari yargılama usulünde talep sonucunun değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı şeklinde sınırlı bir uygulama alanına sahiptir. Makalenin ilerleyen bölümlerinde yapılacak değerlendirmelere zemin oluşturmak üzere, bu başlık altında her iki yargılama sisteminde söz konusu yasağın niteliğine ve medeni usul hukukunda ıslah kurumunun işlevine kısaca değinilecektir.

A. YASAĞIN MEDENİ USUL HUKUKUNDAKİ YANSIMALARI

Medeni usul hukukunda geçerli olan teksif ilkesine göre, taraflar iddia ve savunmaları ile delillerini belli bir usul kesiti içinde mahkemeye sunmalıdır. Bu ilke, önceden bilinmeyen veya sonradan ortaya çıkan dava malzemesinin, dava sürecinde sürekli olarak yargı yerine sunulması nedeniyle davaların uzamasının

önüne geçerek, usul ekonomisinin sağlanmasını amaçlar¹. Usul ekonomisi ilkesi, yargılamanın makul bir süre içinde, makul maliyetlerle ve mümkün olan en basit yöntemlerle yürütülmesini ifade eder. Anayasa’da düzenlenmiş olan usul ekonomisi ilkesi, bütün yargılama usullerinde uyulması gereken genel bir ilkedir (m. 141). Tarafların gereksiz yere dava açmaları, davayı uzatıcı işlemlerde bulunmaları ya da karmaşık usul yollarına başvurmaları bu ilke çerçevesinde sınırlandırılır². Diğer yandan yargı yerleri de usul kurallarını bu ilkeye uygun bir şekilde yorumlamalı ve uygulamalıdır.

Teksif ilkesinin yargılama usulündeki en önemli görünümü, iddia ve savunmanın değiştirilmesi veya genişletilmesi yasağıdır. Bu yasağın, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nu (HMK) madde 141’de açıkça düzenlenmiştir. Buna göre taraflar, cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçeleri ile iddia veya savunmalarını serbestçe genişletebilir veya değiştirebilir; bu aşamadan sonra ise iddia veya savunmalarını genişletilemez veya değiştirilemezler. Yasağın kapsamı, tarafların taleplerini ve bu taleplerin dayandığı vakıaları içermektedir. Davacı yönünden bu, dava dilekçesinde yer verilen talep sonucu ve buna dayanak teşkil eden olaylar anlamına gelirken; davalı yönünden defiler ve açıkça dosyadan anlaşılmayan itiraz sebepleri bu kapsamdadır³. Medeni usul hukukunda dava malzemesinin sunulmasında, taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olduğu dikkate alındığında, bu yasağın taraflar bakımından maddi gerçeğin ortaya çıkarılması için önemli bir sınırlama oluşturmaktadır. Tarafların süresi içinde ve eksiksiz biçimde iddia, savunma ve delillerini sunamaması, davanın reddine veya hak kaybına neden olabileceğinden, bu düzenleme doğrudan hukuki dinlenilme hakkı ile de ilişkilidir.

¹ **Rüzgaresen, Cumhur** (2013) Medeni Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi, Ankara, Yetkin, s. 114; **Akkaya, Tolga** (2024) “Bozma Kararından Sonra Islaha İlişkin Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi Kararları ile 7251 Sayılı Kanunla HMK’da Yapılan Değişiklik Çerçevesinde İstinafta İslah ve Talep Sonucunun Artırılması Sorunu”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 73, S. 1, ss. 1-49, s. 20; teksif ilkesi medeni usul hukukunda usulünde sadece taraflarca getirilme ilkesinin benimsendiği yargılamalarda geçerlidir. **Atalı, Murat/Ermenek, İbrahim/Erdoğan, Ersin** (2023) Medenî Usul Hukuku, Ankara, Yetkin, s. 113.

² **Rüzgaresen**, s. 57.

³ **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 433.

B. YASAĞIN İDARİ YARGILAMA USUL HUKUKUNDAKİ YANSIMALARI

İdari yargılama usulünde iddia ve savunmanın değiştirilmesi veya genişletilmesi yasağı ya da kısaca davanın genişletilmesi yasağı sadece talep sonucu bakımından geçerlidir⁴. Buna taleple bağlılık veya talepten fazlasına hükmetmeme kuralı denmektedir⁵. İYUK madde 16/4'te yer alan “*Taraflar, sürenin geçmesinden sonra verecekleri savunmalara veya ikinci dilekçelere dayanarak hak iddia edemezler*” hükmü bu ilkenin yasal dayanağını oluşturmaktadır. Buradaki *hak* kavramından talep sonucu anlaşılmaktadır⁶. Re’sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu idari yargıda dava malzemesi yani deliller ve vakıalar, bu yasak kapsamında yer almaz. Zira idari yargılama usulünde maddi gerçeğin ortaya çıkarılması esastır ve idari yargı hâkimi maddi vakıa ve delilleri re’sen araştırmakla yükümlüdür. Bu nedenle, vakıalar ve deliller, medeni usul hukukunda olduğu gibi davanın genişletilmesi yasağı kapsamında değerlendirilmez⁷. Ancak, dava sürecinin ilerleyen aşamalarında yeni vakıa veya deliller ortaya çıktığında, taraflardan bunları mümkün olan en kısa sürede ve dürüstlük kuralına uygun şekilde mahkemeye sunmaları beklenir⁸. Nitekim İYUK madde 21'deki “*Dilekçeler ve savunmalarla birlikte verilmeyen belgeler, bunların vaktinde ibraz edilmelerine imkân bulunmadığına mahkemeye kanaat getirilirse, kabul ve diğer tarafa tebliğ edilir*” hükmünden, tarafların davayı uzatmak gibi kötü

⁴ Danıştay kararlarında genellikle “talep sonucunun genişletilmesi yasağı” şeklinde ifade edilmektedir.

⁵ “Usul hukukunun temel ilkelerinden olan taleple bağlılık ilkesine göre, Mahkeme tarafından davacının talepleri aşılarak karar verilmesi mümkün olmamakta, davacının istemleri ile bağlı olup istemleri genişletecek şekilde karar verilmesine olanak bulunmamaktadır.” Danıştay 8. Daire, E. 2021/3151, K. 2024/2027, T. 02.04.2024 (Lexpera).

⁶ **Aslan, Esra** (2020) İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak Islah, İstanbul, On İki Levha, s. 124.

⁷ Ejder Yılmaz, modern medeni usul yasalarında bile terk edilen iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının İYUK'ta madde 16'da düzenlenmesini eleştirmektedir. Yaza göre, bu kural idari yargının amacına uygun değildir. **Yılmaz, Ejder** (2013) Islah, Yetkin, Ankara, s. 670 vd.

⁸ **Kaya, Cemil/Akcan, Recep** (2009) “Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı”, İstanbul Hukuk Mecmuası, C. 67, S. 1-2, ss. 123-141, s. 136; **Akyılmaz, Bahtiyar/Sezginer, Murat/Kaya, Cemil** (2023) Türk İdari Yargılama Hukuku, Seçkin, Ankara, s. 453.

niyeti bulunmadığı sürece, tarafların dosyaya sonradan ibraz ettiği belgelerin, idari yargı yerlerince dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır⁹. Özellikle kamusal etkisi yüksek davalarda, taraf kötü niyetli bir şekilde bir belgeyi mahkeme geç sunmuş olsa bile, belge kabul edilmelidir.

Talep sonucunun değiştirilmesi yasağı, İYUK madde 16/4 uyarınca dilekçeler aşamasıyla sınırlıdır. Öğretide ve uygulamada ağırlıklı görüş, bu yasağın dava açma süresinin sona ermesiyle başladığı yönündedir¹⁰. Örneğin, davacı, dilekçesinde maddi zararını talep etmiş ancak faiz talebini unutmuşsa, dava açma süresi içinde vereceği ek dilekçeyle bu talebini genişletebilir¹¹. Ancak dava açma süresi geçtikten sonra sunulan savunmaya cevap dilekçeleri, ek dilekçeler, dilekçe ret kararı üzerine yenilenen dilekçeler yoluyla talep sonucunun değiştirilmesi veya genişletilmesi mümkün değildir¹². Danıştay içtihatlarında da dava türünün değiştirilmesi veya talebin kapsamının genişletilmesi açıkça davanın genişletilmesi yasağı kapsamında değerlendirilmiştir. Örneğin, iptal davası açan bir davacının daha sonra bu davayı tam yargı davasına dönüştürmek istemesi; iptal talebine ek olarak tazminat talebinde bulunması veya başka bir idari işlemin iptalini istemesi, yasağın ihlali olarak görülmektedir¹³.

C. YASAĞIN İSTİSNASI: ISLAH KURUMU

İddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağının katı bir şekilde uygulanması, Anayasa'nın 36. maddesiyle güvence altına alınan adil yargılanma hakkının ölçülülük ilkesine aykırı bir şekilde sınırlandırılması anlamına gelecektir¹⁴. Bu

⁹ **Yasin, Melikşah** (2015) İdari Yargılama Usulünde İspat, İstanbul, On İki Levha, s. 33.

¹⁰ **Akyılmaz/Kaya/Sezginer**, s. 450; **Kaya/Akcan**, s. 13; Danıştay 12. Daire, E. 2002/2239, K. 2005/169, T. 02.02.2005 (Danıştay Dergisi, S. 110, s. 351-353).

¹¹ **Kara, Seyfettin** (2017) "İdari Yargılama Usulünde İslah", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Y. 5, S. 10, ss. 409-443, s. 419; **Karahanogulları, Onur** (2019) İdari Yargı, Ankara, Turhan, s. 515.

¹² **Akyılmaz/Kaya/Sezginer**, s. 451. Örnek mahkeme kararları için bkz. **Kaya/Akcan**, s. 138.

¹³ Bu konuya ilişkin açıklama ve mahkeme kararları için bkz. **Aslan**, s. 130.

¹⁴ **Özekes, Muhammet** (2003) Hukukî Dinlenilme Hakkı, Ankara, Yetkin, s. 115; **Erdoğan, Ersin/Korkmaz, Cansu** (2016) "Yargıtayca Verilen Bozma yahut Bölge Adliye Mahkemele-rince Verilen Gönderme Kararlarından Sonra İslah Yapılıp Yapılamayacağı Sorunu", Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, S. 2, ss. 249-289, s. 257.

yaşanın sınırını hukuki dinlenilme hakkı oluşturur¹⁵. Tarafların ihmalkârlık, unutkanlık, hukuki bilgi eksikliği ya da yargılama sürecinde ortaya çıkan yeni durumlar nedeniyle taleplerini eksik ve hatalı belirlemesi, dosyaya bazı vakıa ve delilleri sunmayı ihmal etmesi veya eksik sunması mümkündür¹⁶. Yargılamada bu tür hata veya eksikliklerin giderilmesine olanak tanınmaması, kişilerin sadece şekli sebeplerle davayı kaybetmesine ya da yeni bir dava açmak zorunda kalmasına neden olabilmektedir. Bu durum, yalnızca hukuki dinlenilme hakkını zedelemekle kalmaz; davanın adaletli bir kararla sona ermesine de engel olur¹⁷. Aynı zamanda yargıya duyulan güveni sarsar ve usul ekonomisi ilkesi ile de çelişir¹⁸.

Medeni usul hukukunda, davayı değiştirme ve genişletme yaşağının yumuşatılması amacıyla iki kurum öngörülmüştür: İslah ve karşı tarafın rızası. Buna karşılık, idari yargılama usulünde talep sonucunu değiştirme yaşağının istisnası yalnızca tam yargı davaları bakımından, son derece sınırlı biçimde kabul edilen ıslah kurumu ya da *miktar artırımıdır*¹⁹. Üstelik bu kurum da ancak 2013 yılında, nispeten geç bir tarihte İYUK’da dâhil edilmiştir (m. 16/4)²⁰. Karşı tarafın rızası ise idari yargılama usulünde hukuki sonuç doğurmamakta; yani talep sonucunu değiştirme yaşağı, rıza ile bertaraf edilememektedir.

Medeni usul hukukunda ıslah kurumu, HMK madde 176 ve devamında düzenlenmiştir. Buna göre taraflar, usule ilişkin işlemlerini, tek taraflı ve açık bir irade beyanıyla kısmen veya tamamen ıslah edebilirler. Burada usul işlemleri ile

¹⁵ Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 114.

¹⁶ Yılmaz, 2013, s. 45; Akil, Cenk/Büyük, Irmak Elif (2017) “Yargı Kararları Işığında Bozmadan Sonra Islaha Gidilip Gidilemeyeceği Üzerine Düşünceler”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 21, S. 3, ss. 3-34, s. 17.

¹⁷ Yılmaz, s. 46.

¹⁸ Kara, s. 417.

¹⁹ Yargı kararlarında ıslahtan ziyade miktar arttırımı kavramı kullanılmaktadır.

²⁰ İYUK madde 16/4: “Taraflar, sürenin geçmesinden sonra verecekleri savunmalara veya ikinci dilekçelere dayanarak hak iddia edemezler. Ancak, tam yargı davalarında dava dilekçesinde belirtilen miktar, süre veya diğer usul kuralları gözetilmeksizin nihai karar verilinceye kadar, harcı ödenmek suretiyle bir defaya mahsus olmak üzere artırılabilir ve miktarın artırılmasına ilişkin dilekçe otuz gün içinde cevap verilmek üzere karşı tarafa tebliğ edilir.”

kastedilen her türlü usul işlemi olmayıp; iddianın ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı kapsamındaki işlemlerle sınırlıdır²¹. Davacının hem talep sonucunu hem de dayandığı vakıaları tamamını değiştirmesi hâlinde tam ıslah söz konusudur; bu durumda yeni bir dava dilekçesinin verilmesi gerekir. Diğer yandan, sadece vakia eklemesi ya da talep değişikliği yapılması gibi durumlarda kısmi ıslah söz konusu olur. Örneğin, davacının ilk olarak bir malın teslimini talep edip, daha sonra bu talebi malın bedeliyle değiştirmesi veya unuttuğu bir vakıayı ileri sürmesi bu kapsamdadır²².

Medeni usul hukukunda ıslah, tahkikat aşamasının sona ermesine kadar ve bir defaya mahsus olmak üzere mümkündür (HMK m. 176-177). Ayrıca ıslah nedeniyle doğan harç ve giderlerin ödenmesi ile teminatın yatırılması şarttır (HMK m. 178). İslahın kötü niyetle, örneğin yargılamayı uzatmak veya karşı tarafı zarara uğratmak amacıyla kullanıldığının anlaşılması hâlinde, mahkeme ıslahı dikkate almaz. Ayrıca, hâkim kötü niyetli olarak ıslah yapan tarafı uğranılan zararı tazmin etmeye ve disiplin para cezasına mahkûm edebilir. (HMK m. 182).

Sonuç olarak, medeni usul hukukunda davayı değiştirme yasağının katı biçimde uygulanmasına karşılık, bu sınırlamayı dengeleyici bir mekanizma olarak ıslah kurumu, HMK’da ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş ve uygulama alanı da geniş tutulmuştur. Buna karşılık, idari yargılama usulünde ıslah kurumu, yalnızca tam yargı davalarıyla ve miktar artırımıyla sınırlı ve istisnai bir nitelik taşımaktadır.

II. İDARİ YARGILAMA USULÜNDE ISLAH

İslah kurumu, idari yargı sistemine sonradan dâhil edilmiş ve zaman içinde büyük ölçüde yargı içtihatlarıyla şekillenmiş bir usul kurumudur. Kökeni özel hukuk yargılamasına dayanan ıslah, yapısal ve işlevsel özellikleri nedeniyle idari yargılama usulünde farklı bir görünüm kazanmıştır. Nitekim, Danıştay kararlarında *ıslah* kavramından ziyade *miktar artırımı* ifadesine yer verilmesi, ıslahın idari yargıda yalnızca tam yargı davalarıyla sınırlı biçimde uygulanmasından

²¹ **Özekes, Muhammet** (2017) Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku, C. III, 15. Baskı, İstanbul, On İki Levha, s. 1487.

²² **Özekes** (2017) s. 1490.

kaynaklanmaktadır. Bu bölümde, öncelikle ıslah kurumunun Türk hukuk sistemine dâhil oluş süreci ile normatif çerçevesi ele alınacak; ardından idari yargılama usulü bakımından ıslahın kapsamı, sınırları ve uygulamada ortaya çıkan sorunlar değerlendirilecektir.

A. İDARİ YARGILAMA USULÜNDE ISLAHIN TARİHİ GELİŞİMİ VE KAPSAMI

İdari yargılama usulünde talep sonucunu değiştirme yasağı yıllarca katı bir şekilde uygulanmış; medeni usul hukukunda olduğu gibi bu kuralı esneten istisnai bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Kanunda açık bir ıslah düzenlemesi ya da HMK'ya yapılan bir atıf bulunmaması nedeniyle Danıştay, bilirkişi raporları ile davacının zararının öngörülenden fazla olduğunun ortaya konduğu durumlarda dahi, miktar artırımını taleplerini reddetmiştir²³.

Anayasa Mahkemesi de 2008 yılında verdiği bir soyut norm denetimi kararında, İYUK'ta ıslah kurumuna yer verilmemesini Anayasa'ya aykırı bulmamıştır²⁴. Ancak bu yaklaşım, tam yargı davalarının yapısal özellikleri göz önünde bulundurulduğunda eleştiriye açıktır²⁵. Zira idari yargıda, adli yargıya kıyasla daha kısa dava açma süreleri öngörülmekte ve kişilerin ek dava açması çoğu

²³ Konuya ilişkin örnek mahkeme kararları için bkz. **Karakuş, Mehmet** (2014) “İdari Yargıda Islah”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C. 5, S. 17, s. 388 vd. Uygulamaya ilişkin sorunlar ve eleştiriler için bkz. **Evrin-Özcan, Elvin** (2011) “İdari Yargılama Hukukunda Islah”, TBB Dergisi, S. 92, ss. 223-237, s. 223; **Aytaç, Özelçi/Simil, Cemil** (2009) “İdari Yargının İşlevi Yönünden Islah Kurumu”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 11, Özel Sayı, ss. 1715-1751, s. 1740 vd.

²⁴ Somut norm denetimi yoluyla, İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun (İYUK) 31. maddesinde ıslah kurumuna yer verilmemesinin hak arama hürriyetini sınırladığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurulmuş; ancak Mahkeme, idari yargıda ıslah kurumunun benimsenmemesini, kanun koyucunun hukuk politikasını belirleme konusundaki takdir yetkisi kapsamında değerlendirerek iptal talebini reddetmiştir. Kararda, idari yargının adli yargıdan ayrı ve kendine özgü kuralları ile usulleri olan bağımsız bir yargı düzeni olduğu vurgulanmış; bu nedenle her iki yargı kolunda uygulanan usul kurallarının farklılık gösterebileceği ifade edilmiştir. AYM, E. 2004/103, K. 2008/121, T. 12.06.2008, RG. 27089-23.12.2008.

²⁵ Ayrıca bkz. **Çınarlı, Serkan/Ağar, Baykal** (2017) “İdari Yargılama Hukukunda Dava Değerinin Arttırılması”, Terazi Hukuk Dergisi, C. 12, S. 129, ss. 22-32, s. 25.

durumda mümkün olmamaktadır. Davacının tazminat taleplerini dava dilekçesinde açıkça belirtmesi zorunludur. Oysa uygulamada, zarar miktarının belirlenmesi çoğu zaman bilirkişi incelemesi gibi uzman değerlendirmeleri sonucunda mümkün olmaktadır²⁶. Buna ek olarak, idari yargılama usulünde davacının “*fazlaya ilişkin haklarını saklı tutması*” da geçerli kabul edilmemektedir. Bu durum, uzun süren yargılamalarla birleştiğinde, davacının gerçek zararını tam olarak talep edebilmesinin önünde önemli bir engel oluşturmuştur. Dolayısıyla ıslah kurumunun eksikliği, kişilere etkili bir yargısal koruma sağlanamaması sonucunu doğurmuş ve bu durum hem hak arama özgürlüğü hem de mahkemeye erişim hakkı bakımından ciddi sorunlar yaratmıştır²⁷. Nitekim AİHM, Okçu/Türkiye başvurusunda, idari yargılama usulünde hüküm verilmeye kadar oluşan değer kayıplarını telafi etmeye elverişli bir usul kuralı bulunmaması nedeniyle başvuranın mülkiyet hakkı ile adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir²⁸. Benzer şekilde, Anayasa Mahkemesi de bireysel başvurular kapsamında verdiği bazı kararlarda, miktar artırım taleplerine izin verilmemesinin, başvuru sahiplerinin mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiği sonucuna ulaşmıştır²⁹. Bu eleştiriler ve içtihatlar doğrultusunda, 2013 yılında 6459 sayılı Kanun’un³⁰ 4. maddesi ile İYUK’un 16. maddesine aşağıdaki hüküm eklenmiştir³¹.

²⁶ **Sezer, Yasin/Bulut, Uğur** (2015) “İdari Yargıda Belirsiz Tam Yargı Davası İhtimali”, TBB Dergisi, C. 27, S. 116, ss. 213-246, s. 22; **Çabuk, Mehmet/Kılıç, Abbas** (2021) “Tam Yargı Davalarında Kısmi İslah”, Prof. Dr. Metin Günday Armağanı, C. 1, Ankara, Atılım Üniversitesi, ss. 253-275, s. 254.

²⁷ **Yılmaz-Özel Nurcan** (2016) Adil Yargılanma Hakkı Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel ve Gerçekleşen Etkileri, İstanbul, On iki Levha, s. 261. Ayrıca bkz. **Türkoğlu-Üstün, Kamile** (2019) İdari Yargılama Usulüne Hâkim Olan İlkeler, Ankara, Seçkin, s. 281 vd. Danıştay İBK, E. 2021/5, K. 2024/2 (16.04.2025 tarihli Resmi Gazete).

²⁸ AİHM, Okçu-Türkiye, T. 21.07.2009, B. No: 39515/03. Kararın özeti için bkz. **Kara**, 42 no’lu dipnot, s. 422.

²⁹ AYM, İbrahim Can Kişi, T. 23.07.2014, B. No: 2012/1052; AYM, Elif Mutlu ve Ferhat Mutlu, T. 07.01.2016, B. No: 2013/3711; AYM, Muhsin Karaca, T. 09.06.2016, B. No: 2014/2211 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

³⁰ RG. 30.04.2013, S. 28633.

³¹ Değişiklik gerekçesi şu şekildedir: “AİHM, devletin sorumluluğuna ilişkin tazminat davalarında, davacıların yargılamanın yavaş işlemlerinden doğan zararlarını ortadan kaldıracak yeterli

“Ancak, tam yargı davalarında dava dilekçesinde belirtilen miktar, süre veya diğer usul kuralları gözetilmeksizin nihai karar verilineye kadar, harcı ödenmek suretiyle bir defaya mahsus olmak üzere artırılabilir ve miktarın artırılmasına ilişkin dilekçe otuz gün içinde cevap verilmek üzere karşı tarafa tebliğ edilir.”

Her ne kadar hükümde ıslah kavramı açıkça yer almamakta ise de, düzenlemenin gerekçesinde bu hükmün ıslah kurumunu ihdas etmeye yönelik olduğu açıkça belirtilmiştir. İYUK'ta ıslaha ilişkin şartlar medeni usule kıyaslandığında çok daha az sayıda olduğundan, bu düzenlemenin kişi lehine olarak yorumlanması mümkünse de³², idari yargıda ıslah, medeni usul hukukundaki ıslaha göre dar bir niteliğe sahiptir ve ıslahın sadece bir boyutunu karşılamaktadır³³. İYUK'a göre, idari yargılama usulünde ıslah, sadece tam yargı davalarında ve dava konusu miktarın arttırılmasına yönelik bir kez kullanılabilen bir usul işlemidir. Bu uygulanmaya literatürde *kısmi ıslah* da denmektedir³⁴. Oysa HMK'da düzenlenen ıslah kurumu, taraflara süresinde yerine getiremedikleri iddia, savunma ve diğer usul işlemlerini düzeltme imkânı sağlayan çok daha geniş bir kapsama sahiptir. Dolayısıyla, ıslahın idari yargıdaki görünümü, medeni usul hukukundaki işlevine kıyasla dar, sınırlı ve telafi edici niteliği zayıf bir araç olarak değerlendirilmektedir³⁵.

bir çözüm bulunmadığı yönünde ülkemiz aleyhinde ihlal kararları vermektedir. Düzenlemeye, idari yargıda açılan tam yargı davalarında talep edilen tazminatın daha yüksek olduğunun dava devam ederken anlaşılması durumunda, davacıya talep edilen miktarı arttırma hakkı verilmemesinin adil yargılama hakkının ihlali olarak kabul edilmesi sebebiyle, nihai karar verilineye kadar ıslah suretiyle talep edilen tazminat miktarını arttırma hakkı tanınmaktadır.” İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Taslağı Gerekçesi. <<https://mevzuat.tbmm.gov.tr/>> s.e.t. 15.03.2025.

³² Zira HMK'da ıslah için aranan şartlar İYUK'ta aranmamıştır. **Apaydın, Bahadır** (2014) “6459 sayılı Kanun ve İdari Yargılamada Islah Kurumu”: Hanağası, Emel/Göksu, Mustafa (Editörler), Prof. Dr. Ejder Yılmaz'a Armağan, C. 1, Ankara, Yetkin, s. 225.

³³ **Çınarlı/Ağar**, s. 27; **Sezer/Bulut**, s. 237; **Apaydın**, s. 233.

³⁴ **Akyılmaz/Kaya/Sezginer**, s. 453; **Akkaya**, s. 34.

³⁵ “... yasa koyucunun çıkış noktası ve amacı ne kadar yerinde ise, yöntemi o kadar yanlış (en azından eksik) olmuştur”; düzenlemeye ilişkin eleştirel bir çalışma için bkz. **Özbudak, Coşkun** (2015) “İdari Yargıda Dava Değerinin Arttırılması (“Mış Gibi”) Bir Yasama İşlemi”, Terazi Hukuk Dergisi, C. 10, S. 116, ss. 128-135, s. 129.

B. İDARİ YARGILAMA USULÜNDE İSLAHIN UYGULAMA ALANI VE SINIRLARI

İdari yargıda ıslah, sadece belli bir miktar tazminat ödenmesini konu eden tam yargı davalarında başvurulabilen bir usul işlemidir. Tam yargı davaları, bir idari işlem ya da eylem sonucu hakları ihlal edilen kişilerin, uğradıkları zararın giderilmesini talep ettikleri davalardır (İYUK m.2/1(b))³⁶. Türk hukukunda, idari yargı yerleri tam yargı davalarında yalnızca maddi ve manevi tazminata hükmedebilmektedir. Danıştayın farklı yönde bazı kararları olsa da manevi tazminat taleplerine ilişkin olarak da ıslah yapılması genel olarak kabul edilmektedir³⁷. Ancak ıslah yalnızca, dava dilekçesinde daha önce ileri sürülmüş zarar kalemlerinin miktar olarak arttırılmasına yöneliktir. Yeni bir zarar sebebine veya yeni bir talep türüne dayalı olarak getirilen talepler, ıslah kapsamında değerlendirilemez³⁸. Örneğin, dava dilekçesinde hiç talep edilmemiş olan yasal faiz, sonradan ıslah yoluyla talep edilmek istendiğinde, Danıştay bu durumu davanın genişletilmesi yasağı kapsamında değerlendirerek reddetmiştir³⁹.

İptal davalarında ıslah yapılması mümkün değildir⁴⁰. Oysa, iptal davasının yanlış işlemin iptali talebiyle açılması halinde veya aralarında maddi veya huku-

³⁶ İdari sözleşmelerden kaynaklanan ve konusu belli bir miktarı içeren tam yargı davalarında da ıslah mümkündür.

³⁷ Danıştay 10. Daire, E. 2021/4462, K. 2023/2846, T. 29.05.2023 (Lexpera); Danıştay 10. Daire, E. 2023/4741, K. 2023/4623, T. 20.09.2023 (Lexpera); Danıştay 10. Daire, E. 2019/6812, K. 2021/4424, T. 30.09.2021 (Lexpera).

³⁸ **Karahanoğulları**, s. 516.

³⁹ “Davacının, dava dilekçesinde talep etmediği halde miktar artırımı dilekçesinde gündeme getirdiği yasal faiz talebi, ‘taleple bağlılık’ kuralının istisnası olan miktar artırımı kapsamında olmayıp, ‘davanın genişletilmesi’ kapsamında olduğundan...” Danıştay 8. Daire, E. 2021/3151, K. 2024/2017, T. 02.04.2024 (Lexpera).

⁴⁰ “2577 sayılı Kanunun 16. maddesinin 4. fıkrasında düzenlenen davayı genişletme yasağı nedeniyle, açılmış olan bir davada, dava açma süresi geçtikten sonra davacı tarafından verilecek yeni bir dilekçe ile talep sonucunun artırılması veya değiştirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla aralarında maddi veya hukuki bağlılık ya da sebep-sonuç ilişkisi bulunsa bile dava açıldıktan sonra ileri sürülen yeni taleplerin mevcut davada karşılanması yasal olarak mümkün olmadığından, bu talepler için koşulları varsa ayrı bir dava açılması gerekmektedir.” Danıştay 6. Daire, E. 2018/9249, K. 2020/6117, T. 24.06.2020 (Lexpera).

ki bağıllık ya da sebep-sonuç ilişkisi bulunan başka işlemlere de dava açılması gerektiğinde⁴¹, davacı davasını ıslah edebilmelidir⁴². Örneğin yeterli hukuki bilgiye sahip olmayan davacının, yıkım kararına dava açmak yerine, yıkımın icrası kararına dava açması halinde, dava açma süresi geçtiyse, davacının bu hatayı düzeltmesi mümkün değildir⁴³. Bu durum, kişinin davayla ulaşmak istediği sonuca erişememesi ve yargısal denetimin amacına ulaşamaması sonucunu doğurmaktadır⁴⁴. İptal davalarında ıslahın mümkün olmaması, idari işlemlerin bütüncül denetimini engellemekte ve idari yargılama usulünün kişiyi koruma işlevini zayıflatmaktadır⁴⁵.

Ayrıca, mevcut düzenlemeye göre ıslahla talep miktarının arttırılması mümkündür, ancak azaltılması mümkün değildir. Uygulamada davacılar, daha az harç ödemek amacıyla cüz'i bir miktar belirleyerek dava açmakta, sonrasında bilirkişi raporlarıyla belirlenen gerçek zarar miktarına göre ıslah yaparak taleplerini artırmaktadır⁴⁶. Ancak bilirkişi incelemesi sonucunda zararın talep edilen az olduğunun anlaşılması hâlinde, davacının ıslah yoluyla talep miktarını azaltması mümkün değildir⁴⁷. Bu durumda, davacının talep ettiği fazla miktar

⁴¹ Örneğin kişinin davasını açtıktan sonra konuyla bağlantılı başka bir idari işlemin de hukuka aykırılığını fark etmesi durumunda.

⁴² **Türkoğlu-Üstün**, s. 287.

⁴³ **Kara**, s. 436.

⁴⁴ "... taşınmazın ilk defa ... Bölge Kurulunun ... sayılı kararıyla kültür varlıkları koruma alanına alındığı sanılarak bu kararın ve itirazın reddi kararının iptalinin talep edildiği, bu nedenle tebliğ edilmeyen ilk koruma/tescil kararının da iptalinin istenildiği yönünde davanın ıslah-tavzih edildiği belirtilmekte ise de, bahse konu parselin ilk defa tescil edilerek koruma altına alınmasına ilişkin işlemin iptali isteminin, talep tarihi itibarıyla "davayı genişletme yasağı" kapsamında olduğu ve bu nedenle dinlenme olanağı bulunmadığı..." Erzurum BİM, 3. İDD, E. 2018/335, K. 2019/1152, T. 16.10.2019.

⁴⁵ **Aslan**, s. 203; **Türkoğlu-Üstün**, s. 287.

⁴⁶ Diğer yandan kişilerin daha az harç ödemek için belirledikleri cüz'i miktar istinaf sınırının altında kalırsa kişiler kanun yollarına başvuramamaktadır. **Karakuş Işık, Zehra** (2024) "İdari Yargıda Olağan Kanun Yollarına Getirilen Kanuni Sınırlar ve Kanuni Sınırların Anayasaya Aykırılığı", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 28, S. 2, ss. 545-88, s. 568.

⁴⁷ **Akyılmaz/Sezginer/Kaya**, s. 454.

reddedildiği için, reddedilen kısmın yargılama gideri ve vekâlet ücreti davacıya yüklenmektedir. Her ne kadar davacı alacağının bir kısmından vazgeçerek kısmi feragat yapabilse de, davadan feragat halinde davacının yargılama giderlerinin tamamına katlanması gerekebileceğinden ıslahla aynı sonuç doğmayacaktır⁴⁸.

İdari yargılama usulünde yapılan ıslah işlemi, ilgili tarafça verilen dilekçe-nin otuz gün içinde cevap verilmek üzere karşı tarafa tebliğ edilmesiyle tamam-lanır. Bu tebliğ, yalnızca karşı tarafı bilgilendirme amacı taşımakta olup, karşı tarafın kabulü veya itirazı ıslahın geçerliliğini etkilemez. Bu yönüyle, davacının ıslah yapması yargılama süresine doğrudan ve belirgin bir etki yaratmamaktadır.

İdari yargılama usulünde ıslah, medeni usul hukukunda olduğu gibi tek se-ferle sınırlandırılmıştır (İYUK m. 16/4, HMK m. 176/1). Medeni usul hukukun-da ıslahın kapsamı daha geniş olduğundan, kötü niyetli veya yargılamayı uzat-maya yönelik kullanıma daha elverişlidir; bu nedenle sınırlandırılması gerekçe-lendirilebilir. Buna karşılık idari yargılama usulünde ıslahın kapsamı son derece dardır. Yalnızca tam yargı davalarında ve miktar artırımına ilişkin olarak kulla-nılabilen ıslah, çoğu zaman ancak bilirkişi raporları veya mahkemece yapılan hesaplamalar sonucunda netleşen zarar kalemleri üzerinden işletilmektedir. Özellikle de kanun yolları aşamasında yeniden yapılan tahkikat neticesinde ye-niden ıslah yapma ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda, idari yargıda ıslahın kötüye kullanılması veya yargılamayı geciktirmesi ihtimali oldukça dü-şüktür. Üstelik, bu sınırlama davacının ne zaman davasını ıslah etmesi gerektiği

⁴⁸ Medeni usul hukukunda usulünde talep sonucunun azaltılması iddianın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı kapsamında değildir. **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 432. Buna karşılık, tale-p sonucunun azaltılması yahut daraltılması feragat anlamında yapılacaksa, davadan kısmen yahut tamamen feragat edilmesi yargılamanın her aşamasında (hüküm kesinleşinceye kadar) mümkündür ve karşı tarafın onayına veya hâkimin iznine bağlı değildir (HMK m. 307, m. 310). İYUK madde 31 gereği feragat konusunda HMK hükümleri uygulanacaktır. “Feragat ve kabul hâlinde yargılama giderleri” başlıklı HMK madde 312’ye göre, feragat veya kabul beya-nında bulunan taraf, davada aleyhine hüküm verilmiş gibi yargılama giderlerinden sorumlu tutulur; feragat beyanı sadece talebin bir kısmına ilişkinse bu sorumluluk da orantılı olarak be-lirlenir. Ancak davalı, davanın açılmasına sebebiyet vermemişse ve ilk duruşmada talebi kabul etmişse yargılama giderlerinden muaf tutulur. Bu yönde Danıştay İDDK., E. 2014/4064, K. 2016/176, T. 04.02.2016 (Lexpera).

konusunda şüphelere yol açmaktadır⁴⁹. İdari yargılama usulünde ıslahın yalnızca bir kez kullanılabilir olması yönündeki sınırlandırma ne usul ekonomisi ne de yargılamanın etkinliği bakımından zorunlu bir gereklilik olarak görünmektedir. Aksine, birden fazla ıslaha izin verilmesi, zarar miktarının yargılama süreci içerisinde netleşebildiği dosyalarda hak arama özgürlüğü ve etkili başvuru hakkı bakımından daha adil bir yargılama imkânı yaratacaktır.

İdari yargılama usulünde ıslahın yalnızca bir defaya mahsus olarak yapılabilceği yönündeki sınırlama, yalnızca kanun yolları aşamasında değil, aynı yargılama süreci içinde de hak kayıplarına yol açabilmektedir. Zararın yargılama aşamasında değişen bilirkişi raporlarına göre farklılaşması, davacının tek seferlik ıslah hakkıyla yetinmesini fiilen imkânsız hale getirebilmektedir. Bu duruma örnek teşkil eden bir olayda, bilirkişi tarafından 29 Nisan 2016 tarihli raporda davacının zararı 60.000 TL olarak belirlenmiş, davacı da bu doğrultuda 17 Haziran 2016 tarihinde ıslah dilekçesi sunmuştur. Ancak mahkeme, ıslah tarihinden önce -18 Mayıs 2016 tarihinde- zarar hesabının eksik olduğu kanaatiyle ek rapor talep etmiştir. Yeni bilirkişi raporunda daha yüksek bir zarar miktarı tespit edilince, davacı ikinci kez ıslah dilekçesi sunarak talep sonucunu revize etmiştir. Mahkeme, bu ikinci ıslah dilekçesine göre karar vermiştir. Ancak Danıştay, yalnızca bir kez ıslaha izin verilebileceği gerekçesiyle bu kararı bozmuştur⁵⁰.

Konuyla ilgili bir başka husus, aynı davada farklı zarar kalemlerine yönelik taleplerin tek bir ıslah kapsamında mı, yoksa her biri bağımsız ıslah hakkına mı tabi olduğudur. Tazminat taleplerine dayalı tam yargı davalarında, istenen toplam tutar genellikle birden fazla zarar kaleminden oluşmaktadır. Öğretide, bu zarar kalemlerinin birbirinden bağımsız özellikler taşıyabileceği ve her bir kalemdeki zarar miktarının farklı zamanlarda ortaya çıkabileceği ileri sürülmektedir. Bu nedenle, her bir zarar kalemi açısından bir defaya mahsus olmak üzere ayrı zamanlarda ıslah yapılmasının mümkün olması gerektiği savunulmaktadır⁵¹. Örneğin, hukuka aykırı bir işlem nedeniyle açılan davada; döner sermaye

⁴⁹ Özbudak, s. 129; Çabuk/Kılıç, s. 270.

⁵⁰ Danıştay 14. Daire, E. 2018/1879, K. 2019/2025, T. 13.03.2019 (Lexpera).

⁵¹ Karakuş, s. 403.

ek ödemesi, ek ders ücreti, huzur hakkı ya da özel hizmet tazminatı gibi kalemler ayrı ayrı talep edilebilir. Benzer şekilde, bir idari eylem sonucu açılan tazminat davasında zarar; araç bedeli, aracın kullanılamamasından doğan gelir kaybı ya da arazinin eski haline getirilmesi için yapılan harcamalar gibi çeşitli unsurlardan oluşabilir⁵². Bu bağlamda, ıslahın hangi zarar kalemine ilişkin olduğuna göre, farklı kalemler için yapılan ıslahın, ikinci kez ıslah sayılmayacağı ileri sürülmektedir. Aksi halde ıslah hakkı, yalnızca bir defaya mahsus tüm zarar kalemlerini kapsayan yeknesak bir işlem olarak kabul edilirse, davacı lehine olan gerçek zarar tespiti engellenmesi gibi bir sonuç doğabilir; bu bakımdan zarar kalemlerinin bağımsız bir şekilde ıslah edilebilmesi gerçek zararın tazminine daha uygun bir yaklaşımdır. Bununla birlikte dava dilekçesinde talep edilmeyen manevi tazminatın ıslah ile talep edilebileceği kabul edilmemektedir⁵³.

İYUK’a göre idari yargılama usulünde, nihai karar verilmeye kadar ıslah mümkündür (m. 16/4). Bu bağlamda “*nihai karar*”, mahkemenin tarafların iddia ve savunmalarını, dosyada yer alan bilgi ve belgeleri değerlendirerek, uyuşmazlığın esasına ilişkin olarak davanın tamamen kabulüne, tamamen reddine veya kısmen kabul ve reddine karar verdiği karardır⁵⁴. Bu karar, usul hükümlerinin tamamlandığı ve davanın esası hakkında yargı yerinin son sözünü söylediği aşamayı ifade eder. Medeni usul hukukunda ıslah, yargılamadaki çekişmeli hususların aydınlatıldığı ve delillerin değerlendirildiği tahkikat evresiyle sınırlı tutulmuştur. (HMK m. 176). Bu nedenle kanun yollarında aşamasından bozmadan sonra ve istinaf aşamasında ıslah konusu, medeni usul hukukunda uzun süredir tartışma konusudur. İdari yargılama usulünde ise kanun yolları (özellikle istinaf ve bozma sonrası yeniden yargılama) aşamalarında, bazı sınırlamalarla birlikte, ıslah yoluyla talep miktarının artırılması mümkündür. Aşağıda bu konu, kararlar ve uygulama örnekleri çerçevesinde ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

⁵² Karakuş, s. 403.

⁵³ Ayaydın, s. 227.

⁵⁴ Karakuş, s. 408.

Diğer yandan idari yargı yerinin dava sırasında dava dosyasına giren ve davacının hukuki durumunda değişikliğe yola açabilecek her türlü bilgi ve belgeyi davalıya tebliğ etmesi gerekir. Bu, yalnızca hukuki dinlenilme hakkının bir gereği olmayıp, aynı zamanda davacının davasını ıslah etme ihtiyacını fark edebilmesi açısından da zorunludur. Nitekim uygulamada “*davanın açılması sırasında istediği miktardan daha yüksek miktarda zararının bulunduğu yargılama sırasında tespit edildiği durumlarda*” esas hakkında karar verilmeden önce kişiye ıslah hakkını kullanabilmesi için bu durumun bildirilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Davacıya tebliğ edilmeyen bilgi ya da belgeler nedeniyle davacının davasını ıslah edememesi bir bozma sebebidir⁵⁵. Danıştay, yargılama sırasında zararın dava dilekçesinde belirtilen miktardan daha fazla olduğunun tespit edildiği hallerde, bu durumun davacıya bildirilmesi gerektiği görüşündedir⁵⁶. Böylece davacı ıslah hakkını kullanabilecektir. Yakın tarihte Anayasa Mahkemesi kararına konu bir olayda, davacı idari yargıda cüzi bir miktar göstererek idari işleminden doğan zararının tazminini talep etmiş; tek hakimle görülen davada idare tarafından mahkemeye sunulan ve tam zarar miktarını içeren belge, davacıya tebliğ edilmeden mahkeme esas hakkında karar vermiştir. Davacı davada belirlenen gerçek zarara göre miktar arttırımı yapma hakkını kullanamadığı gerekçesiyle karara karşı istinaf başvurusunda bulunmuş ama başvuru incelenmeksizin reddedilmiştir. Anayasa Mahkemesi, istinaf aşamasında ıslaha izin verilmemesinin, davacının mahkemeye erişim hakkını ölçüsüz bir şekilde sınırlandırdığı gerekçesiyle hak ihlali kararı vermiştir⁵⁷. Bu karara konu olayda ilk derece mahkemesinin dosyaya giren yeni delilleri, davacıya tebliğ etmemesi silahların eşitliği ilkesi ile hukuki dinlenilme hakkının ihlali anlamına da gelmektedir⁵⁸.

⁵⁵ Danıştay 5. Daire, E. 2015/4858, K. 2015/11073, T. 28.12.2015 (Lexpera).

⁵⁶ Danıştay 9. Daire, E. 2018/3288, K. 2021/3683, T. 07.06.2021 (Danıştay Kararlar Dergisi, 2021, S. 8, s. 476-483). **Akılmaz/Kaya/Sezginer**, s. 453. Samsun BİM, 2. İDD, E. 2020/128, K. 2020/361, T. 19.03.2020.

⁵⁷ AYM, Abdullah Aydın Özcan Başvurusu, B. No: 2021/56406, T. 17.12.2024 (Lexpera). Aynı yönde Kombassan Kağıt Matbaa Gıda ve Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. [2.B.], B. No: 2019/30300, T. 18.07.2024 (Lexpera).

⁵⁸ Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. “Başlık III, B, 2. İdari Yargılama Usulünde Temyiz Aşamasında Islah”

İslah edilen miktar için faizin hangi tarihten itibaren hesaplanacağına ilişkin Danıştay daireleri arasındaki içtihat farklılıkları ıslahla ilgili bir diğer sorundur. 16 Nisan 2025 tarihinde Resmî Gazete yayınlanan İçtihadî Birleştirme Kurulu kararı ile bu sorun giderilmeye çalışılmıştır⁵⁹. Bu karara göre, ıslah edilen miktara ilişkin faizin başlangıç tarihi ilk talep edilen miktara faizin yürütülmeye başlanacağı (idarenin temerrüde düştüğü) tarih, yani ön karar alınan hallerde davacının idareye başvurduğu tarih ve diğer hallerde ıslah dilekçesinin mahkeme kayıtlarına giriş tarihidir⁶⁰. İslah dilekçesinin idareye tebliğ edildiği tarih faizin başlangıç tarihi olduğuna ilişkin görüş kabul edilmemiştir⁶¹. Bu karar davacıların dava açarken dava miktarını düşük göstermelerinden dolayı faiz kaybı yaşamalarını önlemeleri açısından olumludur.

III. ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI ÇERÇEVESİNDE KANUN YOLLARI AŞAMASINDA İSLAH

Kanun yolları aşamasında ıslaha ilişkin tartışmalar hem medeni usul hukuku hem de idari yargılama usulü bakımından Anayasa Mahkemesi kararlarına konu olmuştur. Anayasa Mahkemesinin, mahkemeye erişim hakkı ve ölçülülük ilkesi çerçevesinde yaptığı değerlendirmeler, usul hükümlerinin katı ve şekilci biçimde uygulanmasını sorgulamakta; yargılama sürecinde tarafların haklarını etkili bir şekilde

⁵⁹ Danıştay İBK, E. 2021/5, K. 2024/2, T. 16.04.2025.

⁶⁰ “Arttırılan tazminat miktarı yönünden davanın kabul edilmesi halinde, yasal faizin başlangıcının bu miktar yönünden de, idarenin uyumsuzluğunun esasında ihtilafa, bir başka anlatımla temerrüde düştüğü tarih olduğu; aksi bir durumun hakkaniyete aykırı olacağı sonucuna varılmaktadır.” Danıştay 10. Daire, E. 2020/4191, K. 2024/1240, T. 02.04.2024. Danıştay 2. Daire, E. 2016/5431, K. 2017/5042, T. 14.6.2017 (Lexpera); Danıştay 6. Daire, E. 2023/4195, K. 2023/6461, (Danıştay Kararlar Dergisi, 2023, S. 14, s. 246); Danıştay 10. Daire, E. 2021/5383, K. 2023/8146, T. 12.12.2023 (Lexpera); Danıştay İDDK, E. 2021/3643, K. 2023/1507, T. 22.06.2023 (Danıştay Kararlar Dergisi, 2023, S. 14, s. 85).

⁶¹ Bu yaklaşım, davalının arttırılan miktardan ancak tebliğ ile haberdar olabileceği gerekçesine dayanmaktadır. “Arttırılan tazminat miktarı yönünden faize, idarenin temerrüde düştüğü tarih olan miktar artırımına ilişkin dilekçenin idareye tebliğ edildiği tarihten itibaren hükmedilmelidir.” Danıştay 15. Daire, E. 2016/1498, K. 2016/3171, T. 04.05.2016; Danıştay 10. Daire, E. 2014/3793, K. 2016/628, T. 09.02.2016; Danıştay 15. Daire, E. 2016/399, K. 2016/4145, T. 08.06.2016; Danıştay 10. Daire, E. 2020/5287, K. 2021/339, T. 09.02.2021; Danıştay 15. Daire, E. 2018/2073, K. 2019/157, T. 17.1.2019 (Lexpera).

kullanabilmelerini temin edecek, daha esnek ve hakkaniyete dayalı bir yoruma duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu bölümde öncelikle, medeni usul hukukunda kanun yolları aşamasında ıslaha ilişkin Anayasa Mahkemesi kararları çerçevesindeki gelişmelere yer verilecek; ardından, idari yargılama usulünde kanun yolları aşamasında ıslahın hukuki dayanağı ve sınırları ayrıntılı şekilde incelenecektir.

A. MEDENİ USUL HUKUKUNDA KANUN YOLLARI AŞAMASINDA ISLAHA İLİŞKİN ÖRNEK KARARLAR

HMK madde 177/1’de ıslahın tahkikatın bitimine kadar yapılabileceği; HMK madde 357’de ise istinaf incelemesi sırasında ıslah yapılamayacağı kuralı yer almaktadır. Temyiz aşamasında ise tahkikat yapılmadığı ve esas hakkında yeniden karar verilmediği için, uygulamada ıslahın mümkün olmadığı genel kabul görmektedir⁶². Kanun yolları aşamasında, bozma sonrası dosyanın ilk derece mahkemesine gönderildiği ve ilk derece mahkemesinin bozmaya uyduğu hallerde ise, Yargıtay İçtihadı Birleştirme kararları ile kanun yollarında ıslahın mümkün olmadığı kuralı uzun süre benimsenmiştir⁶³. Medeni usul hukukunda kanun yolları aşamasında ıslah yasağının gerekçesi, teksif ilkesi (iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağı), yargılamanın uzamasının önlenmesi ve bozma ile karar lehine olan tarafın usulü müktesep hakkının korunması olarak açıklanmaktadır⁶⁴. Özellikle istinaf bakımından getirilen yasak, Türk hukukunda sınırlı (dar) istinaf sisteminin benimsenmiş olmasına bağlanmaktadır⁶⁵. Buna göre, istinafin amacı ilk derece mahkemesinin yaptığı yargılamadaki eksiklik ve hataların düzeltilmesidir⁶⁶. İlk derece mahkemesinde yapılmayan usul işlemleri

⁶² Akkaya, s. 43; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 440.

⁶³ Yargıtay’ın 04.02.1948 tarihli İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu Kararında, ilk derece mahkemesi kararıyla tahkikatın tamamlandığı kabul edilerek ıslahın mümkün olmadığı belirtilmiştir. 06.05.2016 tarihli YİBGK kararında da bu görüş korunmuş, bozma sonrası ıslaha izin verilmemiştir. Buna karşılık, 4/2/1959 tarihli YİBGK kararında, görevsizlik gibi sebeplerle reddedilen davalarda bozma sonrası esasa girilmesi hâlinde tahkikatın sürdüğü ve ıslahın mümkün olduğu kabul edilmiştir.

⁶⁴ Ayrıntılı açıklama için bkz. Akil/Büyük s. 19 vd.

⁶⁵ Kaynaklar için bkz. Erdoğan/Korkmaz, 31 no’lu dipnot, s. 260.

⁶⁶ Akkaya, s. 19.

ve tartışılmayan hususlar istinafta tartışılmaz ve yeni bir yargılama yapılamaz⁶⁷. Tarafların eksik veya hatalı usul işlemlerinin düzeltilmesi, istinaf kapsamında görülmemektedir⁶⁸.

Medeni usul hukukunda kanun yollarında ıslah yasağı, öğretilerde uzun yıllardır eleştirilmekte ve hukuki dinlenilme hakkı ile mahkemeye erişim hakkı bakımından aşırı şekilci bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir⁶⁹. Tartışmaların merkezinde, bozma kararı sonrasında ilk derece mahkemesinde yeniden yapılan yargılamada ıslah yapılmasının mümkün olup olmadığı sorusu yer almıştır. Anayasa Mahkemesi, bu konuyu 2000 yılındaki norm denetimi kararında ele almış ve kanun yollarında ıslah yasağını Anayasa'ya aykırı bulmamıştır⁷⁰. Ancak 2019 yılında yapılan bir bireysel başvuruda, bozmadan sonra ıslahın kategorik olarak yasaklanmasının, mahkemeye erişim hakkını önemli ölçüde sınırlandırdığı, öngörülemezliğe neden olduğu ve kanunilik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle hak ihlali kararı vermiştir⁷¹.

Anayasa Mahkemesinin 2019 yılındaki hak ihlali kararının ardından, 2020 yılında 7251 sayılı Kanun'la HMK madde 177'ye ikinci fıkra eklenerek, Yargıtayın bozma ya da bölge adliye mahkemesinin kaldırma kararından sonra dosyanın ilk derece mahkemesine gönderilmesi durumunda, mahkemece yeniden

⁶⁷ Özkes (2017) s. 2246.

⁶⁸ “Bu sebeple istinaf derecesinde yeni bir dava veya karşı dava açılmasına, davaya müdahale edilmesine, ilk derece mahkemesinde ileri sürülmeyen iddia ve savunmaların (vakıaların) ileri sürülmesine izin verilmediği gibi dava konusunun değiştirilmesine, yeni dava konusunun davaya eklenmesine, iddia ve savunmaların değiştirilmesine izin verilmemiş; buna imkân tanıyan ıslah da yasaklanmıştır”, Akkaya, s. 19.

⁶⁹ Bu konuda bkz. Akil/Büyük, s. 3 vd.; Erdoğan/Korkmaz, s. 249 vd.

⁷⁰ AYM, E. 2000/1, K. 2000/2, T. 21.01.2000; AYM, T. 17.07.2014, B. No: 2013/1932 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

⁷¹ Mahkemeye göre, HMK'da tahkikatın devam ettiği hallerde bozma sonrası ıslahı yasaklayan açık bir kanun hükmü bulunmamaktadır. İslah kurumu, Anayasa'nın 36. maddesiyle güvence altına alınan adil yargılanma ve mahkemeye erişim hakkıyla da ilgilidir. Her ne kadar bozma sonrası ıslahın sınırlandırılmasıyla hukuki istikrar hedeflense de, aşırı külfete yol açmamak adına tahkikatın sürdüğü durumlarda her somut olayın koşulları çerçevesinde değerlendirme yapılması gerekmektedir. Bu açıdan sınırlama kanunilik ilkesine aykırıdır. AYM, Ziyet Benli [GK], B. No: 2019/23977, T. 15.02.2023, §56-58 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

tahkikat yapılırsa, tahkikat sona erinceye kadar ıslah yapılabileceği; ancak bozma kararına uymakla ortaya çıkan hukukî durumun ortadan kaldırılmayacağı düzenlenmiştir. Böylece usuli kazanılmış hak ile ıslah hakkı arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır⁷². Ne var ki bu değişiklik uygulamadaki sorunları tamamen ortadan kaldırmamıştır. Dosyanın ilk derece mahkemesine değil; bölge adliye mahkemesine gönderilmesi halinde ıslah yapılamaması sorunu devam etmiştir. Zira belli hallerde bölge idare mahkemesi, ilk derece mahkemesinin kararını kaldırarak yeniden karar vermekte ve bu karar temyiz edilip bozulduğunda, karar ilk derece mahkemesine değil; son kararı veren bölge idare mahkemesine gönderilmektedir. Bu hallerde bölge adliye mahkemesi tahkikatı tamamlayarak işin esası hakkında karar vermektedir. HMK madde 177/2 bozmadan sonra dosyanın ilk derece mahkemesine gönderilmesi halinde ıslah yapılmasını kabul etse de, HMK madde 357 istinaf aşamasında ıslahı açıkça yasaklamıştır. Oysa dosyanın bozmadan sonra ilk derece mahkemesine mi yoksa bölge adliye mahkemesine mi gönderileceği tarafların iradesine olmayan bu durumdur. Bu nedenle, istinafta ıslah yasağı, kişilerin adil yargılanma hakkı ile mahkemeye erişim hakkı ölçülülük ilkesine aykırı şekilde sınırlandırdığı gerekçesiyle eleştirilmektedir⁷³.

B. İDARİ YARGILAMA USULÜNDE KANUN YOLLARI AŞAMASINDA ISLAHA İLİŞKİN ÖRNEK KARARLAR

İdari yargılama usulünde davanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı, kanun yolları aşamasında da geçerlidir⁷⁴. Kanun yolu mercii, ilk derece mahkemesinde belirtilen talep sonucu ile bağlıdır; taraflar, istinaf veya temyiz dilekçelerinde yeni talepler ileri süremezler. Ancak bu bağlılık hukuki nitelendirme ve dayanan temyiz sebeplerini kapsamaz. Danıştay, kanun yolları aşamasını, ilk

⁷² Akkaya, s. 3.

⁷³ Ayrıntılı açıklamalar için bkz. Akkaya, s. 17. Bu sorunun kanun hükümlerinin bütünlüğü içinde bir yorumla aşılabileceği, ilk derece mahkemesinde bir kez ıslah hakkı kullanılmışsa, istinafta ıslah yapılamayacağı şeklinde anlaşılması gerektiği konusunda bkz. Özkes (2017) s. 2248 vd.

⁷⁴ Akyılmaz/Sezginer/Kaya, s. 454.

derece mahkemesindeki yargılamanın sınırları içinde kalınarak yürütülmesi gereken bir denetim yolu olarak değerlendirmektedir. Danıştay, davalı idarenin temyiz süresi geçtikten sonra sunduğu ek dilekçede, ilk dilekçede yer almayan davanın yargılama giderleri ve vekalet ücretine ilişkin bozma talebini, temyiz isteminin genişletilmesi yasağına aykırı bularak reddetmiştir. Kararın gerekçesinde, “*ilk temyiz dilekçesinde belirtilen istemlerden farklı olarak temyiz isteminin genişletilmesi mümkün değildir*” ifadesine yer verilmiştir⁷⁵. Benzer şekilde Danıştay, başka bir kararında, davalı idarenin temyiz aşamasında idari işlemin sebebi olarak yeni gerekçeler ileri sürmesine, “*temyiz amacı ve sınırlarını aşması*” gerekçesiyle izin vermemiştir⁷⁶.

İYUK madde 16’da ıslahın nihai karar verilinceye kadar yapılabileceğine ilişkin kural, kanun yollarında ıslah yapılıp yapılamayacağına ilişkin tereddütlere yol açmıştır. Medeni usul hukukundaki istinafta ıslah yasağı ve Yargıtay kararları da dikkate alındığında, bu yasağın idari yargı için de geçerli olup olmadığı tartışmalıdır. Nitekim, İYUK Geçici 7. maddenin⁷⁷ mefhumu muhalifi, yani yürürlük tarihinden önce açılmış davalar bakımından kanun yolu aşamasında ıslahın istisnai olarak mümkün olduğuna dair düzenleme, normal (yeni) davalarda kanun yollarında ıslahın yapılamayacağı şeklinde yorumlanmaktadır⁷⁸. Bu nedenle, bazı Danıştay kararlarında ıslahın yalnızca tek sefer ve nihai karar verilinceye kadar yapılabileceği yönündeki kural ile Geçici 7. maddenin lafzı birlikte değerlendirilerek; kanun yolları aşamasında ıslaha izin verilmemektedir⁷⁹.

⁷⁵ Danıştay 6. Daire E. 2006/3758, K. 2008/2782, T. 07.05.2008, Danıştay Dergisi, S. 119, s. 238-239.

⁷⁶ Danıştay 5. Daire, E. 1985/815, K. 1987/1723, T. 08.12.1987, Danıştay Dergisi, S. 70-71, s. 275-277.

⁷⁷ İYUK Geçici 7. madde: “Bu maddeyi ihdas eden Kanunla, bu Kanunun 16’ncı maddesinin dördüncü fıkrasına eklenen hüküm, kanun yolu aşaması dâhil, yürürlük tarihinde derdest olan davalarda da uygulanır.”

⁷⁸ **Candan, Turgut** (2020) Açıklamalı İdari yargılama Usulü Kanunu, Ankara, Yetkin, s. 685; **Kara**, s. 432. **Çınarlı/Ağar**, s. 31; **Aslan, Zehreddin/Barlas, İrfan/ Berk, Kahraman ve diğerleri** (2019) İdari Yargılama Usulü Kanunu, Zehreddin Aslan (Editör), Ankara, Seçkin, s. 183.

⁷⁹ Bkz. Başlık IV.

İdari yargılama usulünde davacılar, davayı açarken gerçek zararlarını tam olarak belirleyemedikleri ve fazla miktarda harç ödeme yükünden kaçınmak istedikleri için, sıklıkla sembolik bir tazminat miktarını talep sonucu olarak göstermekte; ardından, yargılama sırasında alınan bilirkişi raporları doğrultusunda ıslah yoluyla miktar artırımı yapmaktadırlar⁸⁰. Ancak idari yargıda davaların uzun sürmesi ve eksiklik, hata veya çelişki içermesi nedeniyle çoğu zaman birden fazla bilirkişi raporuna ihtiyaç duyulması kanun yollarında ikinci kez ıslah yapılması gereğini doğurmaktadır. Özellikle, davacının ilk ıslah talebinden sonra kanun yolları aşamasında yeniden alınan bilirkişi raporunun önceki rapordan farklı bir zarar miktarını ortaya koyması, davacının talep sonucunu güncelleme ihtiyacını gündeme getirmektedir. Bazen de idare, ilgili bilirkişi raporunu veya gerçek miktarı belirten bir belgeyi davalıya tebliğ etmeden hüküm kurmakta ve böylece davacıya ıslah hakkı tanınmamaktadır. Bu gibi durumlarda, ıslah hakkının sadece ilk derece mahkemesinde ve bir defaya mahsus olarak sınırlandırılması, çoğu zaman davacının kusurundan kaynaklanmayan nedenlerle gerçek zararını talep edememesine yol açmakta; bu da usul ekonomisi, hukuki dinlenilme hakkı ve mahkemeye erişim hakkı ile bağdaşmamaktadır.

İdari yargılama usulünde ıslahın nihai karar verilinceye kadar mümkün olacağına dair hüküm, ıslahın kanun yolları sonucu verilen nihai kararı da kapsadığı şeklinde amaçsal yorumlanmalıdır⁸¹. İlk derece mahkemesinin kararının istinafta kaldırılması ya da temyizde bozulması sonucu, önceki kararın bozulan ya da kaldırılan kısmının ortadan kalktığı ve yeni bir nihai karar verilene kadar ıslahın mümkün olduğunun kabulü gerekmektedir.

2024 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından verilen iki bireysel başvuru kararı idari yargıda kanun yolları aşamasında davacının ıslah talebinin kabul edilmemesine ilişkindir. Bu kararlarda Mahkeme, ilk derece mahkemesinde gerekli belgeler kendisine tebliğ edilmeyerek ıslah imkânı sağlanmayan davalının, ka-

⁸⁰ Bu yönüyle tam yargı davaları belirsiz alacak davalarına benzetilmiş ve belirsiz tazminat davaları olarak adlandırılmıştır. **Çabuk/Kılıç**, s. 253.

⁸¹ **Ayaydın**, s. 225; Anayasa Mahkemesi'nin Ziynet Benli kararındaki değerlendirmesi de bu yöndedir.

nun yolları aşamasında ıslah talebinde bulunmasına izin verilmemesini mahkemeye erişim hakkına ölçülülük ilkesine aykırı bir müdahale olarak değerlendirerek; hak ihlali kararı vermiştir⁸². Anayasa Mahkemesi kararında, Danıştay'ın temyiz aşamasında miktar artırımı talebine izin verilmemesi yönündeki yorumunun kanuni bir dayanağa sahip olmadığına da vurgu yapmıştır.

Aşağıda, kanun yolu aşamaları dikkate alınarak ıslah kurumunun istinaf, temyiz ve bozmadan sonra ilk derece mahkemesindeki uygulanma imkânı ve sınırları ayrı alt başlıklar altında incelenecektir.

1. İdari Yargılama Usulünde İstinafta İslah

İYUK'un 45. maddesinde düzenlenen istinaf kanun yolu, kural olarak ilk derece mahkemesi kararlarına karşı başvurulabilen ilk üst denetim merciidir⁸³. Bölge idare mahkemesi istinaf başvurusunu haklı bulduğu takdirde, ilk derece mahkemesinin kararının kaldırarak kendisi esas hakkında yeniden inceleme yaparak karar verir (m. 45/4). Buna karşılık, yalnızca ilk inceleme koşullarına yönelik bir hukuka aykırılık söz tespit edilirse, bölge idare mahkemesi ilk derece mahkemesinin kararını kaldırmakla yetinir ve dosyayı yeniden karar verilmek üzere ilgili mahkemeye gönderir (m. 45/5)⁸⁴.

⁸² “Temyiz başvurusunun dava değerini artırım talebinin ilk derece mahkemesince karar verilinceye kadar yapılabileceği gerekçesiyle reddedilmesinin başvuruca şahsi olarak aşırı bir külfet yüklediği ve bu durumun başvuruca mahkemeye erişim hakkına yapılan müdahaleyi ölçüsüz kıldığı sonucuna varılmıştır.” AYM, Kombassan Kağıt Matbaa Gıda ve Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. [2.B.], B. No: 2019/30300, T. 18.07.2024 (Lexpera); AYM, Abdullah Aydın Özcan, [2.B.] B. No: 2021/56406, T. 17.12.2024 (Lexpera).

⁸³ Dava konusunun belli bir parasal sınırın üstünde olması gerekmektedir. İYUK madde 45/1'e göre, “Ancak, konusu otuz bir bin Türk lirasını geçmeyen; vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemlere karşı açılan iptal davaları hakkında idare ve vergi mahkemelerince verilen kararlar kesin olup, bunlara karşı istinaf yoluna başvurulamaz.”

⁸⁴ Madde 45/5'in ilgili hükmü şu şekildedir: “Bölge idare mahkemesi, ilk inceleme üzerine verilen kararlara karşı yapılan istinaf başvurusunu haklı bulduğu, davaya görevsiz veya yetkisiz mahkeme yahut reddedilmiş veya yasaklanmış hâkim tarafından bakılmış olması hâllerinde, istinaf başvurusunun kabulü ile ilk derece mahkemesi kararının kaldırılmasına karar vererek dosyayı ilgili mahkemeye gönderir.”

İstinaf sürecinde, bölge idare mahkemesi dosyayı esastan inceleyerek, gerekli görmesi hâlinde maddi vakıa ve delilleri yeniden araştırabilir. Bu çerçevede, taraflardan ve üçüncü kişilerden bilgi ve belge talep edebileceği gibi, bilirkişi incelemesi yapılmasına veya keşfe karar verebilir. Dolayısıyla, istinaf aşamasında yalnızca hukuki değil, maddi denetimin de mümkün olduğu bir yeniden yargılama süreci işletilmektedir⁸⁵. Bu yönüyle, istinaf incelemesi sonucu verilecek kararlar, nitelik itibarıyla *nihai karar* kapsamında değerlendirilmelidir. Bu aşamada, davacının zararının dava dilekçesinde talep edilenden daha fazla olduğunun anlaşılması durumunda, dava konusu miktarın ıslah yoluyla artırılması mümkün olmalıdır⁸⁶. Anayasa Mahkemesi, Abdullah Aydın Özcan başvurusunda, istinaf aşamasında ıslah talebinin dikkate alınmamasını kişinin mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir⁸⁷.

Ayrıca, bölge idare mahkemesi tarafından kararın kaldırılarak dosyanın yeniden ilk derece mahkemesine gönderilmesi hâlinde, bu mahkeme yeniden tahkikat yapıyorsa, ıslahın bu süreçte de mümkün olması gerekir. Zira yeniden yapılan tahkikat, davacının zararına ilişkin yeni vakıaların ortaya çıkmasına ve talep sonucunun revize edilmesi gereğine yol açabilir.

2. İdari Yargılama Usulünde Temyiz Aşamasında Islah

İYUK'un 46. maddesinde düzenlenen temyiz kanun yolu, Danıştay dava dairelerinin nihai kararları ile bölge idare mahkemelerinin belirli davalar hakkında verdikleri kararların yalnızca *hukuka uygunluk* açısından incelenmesini sağlar. Ayrıca, ivedi yargılama usulünün uygulanacağı uyuşmazlıklar ile merkezi ve ortak sınavlarla ilgili davalarda nihai karar karşı istinaf incelemesine gidilmeksizin doğrudan temyiz yoluna başvurulur (İYUK m. 20/A, m. 20/B).

⁸⁵ Kara, s. 431.

⁸⁶ Akyılmaz/Kaya/Sezginer, s. 454; Kaplan, Gürsel (2022) İdari Yargılama Hukuku, 5. Baskı, Bursa, Ekin, s. 329; Aslan, s. 196; Sezer/Bulut, s. 239; Özbudak, s. 133; Aslan, s. 170; Apaydın, s. 225.

⁸⁷ Esasen bu olayda davacı ilk derece mahkemesinde davalı idarenin sunduğu yeni belgeler kendisine tebliğ edilmediği için ıslah hakkını kullanamamış, istinaf başvurusu ise dava konusu miktar istinaf sınırının altında kaldığı için incelenmeksizin reddedilmiştir. AYM, Abdullah Aydın Özcan, [2.B.] B. No: 2021/56406, T. 17.12.2024 (Lexpera).

Temyiz incelemesi, dosya üzerinden yapılır; bu aşamada maddi vakıalar yeniden değerlendirilmez, yeni deliller toplanmaz ve eksik bilgi ve belgelerin tamamlanmasına yönelik işlemler gerçekleştirilmez. Bu nedenle temyiz aşamasında davanın ıslah edilmesi mümkün değildir⁸⁸. Bu durumun istisnası İYUK'ta öngörülen özel yargılama usulleridir. İvedi yargılama usulünün uygulanacağı uyuşmazlıklar ile merkezi ve ortak sınavlarla ilgili davalarda nihai karara karşı doğrudan temyize gidildiğinden, bu uyuşmazlıklarda Danıştay istinaf yetkileri de kullanabilmektedir⁸⁹. İYUK 20/A'ya göre, Danıştay ilk inceleme konularına ilişkin sakatlıklar hariç, ilk derece mahkemesinin verdiği kararı hukuka uygun bulmazsa kararı bozmakla kalmaz; gerekli inceleme ve tahkikatı kendisi yaparak esas hakkında yeniden karar verir⁹⁰. Bu durumda, Danıştay yeniden vakia ve delil inceleyebileceğinden, bu aşamada da ıslah yapılabilmelidir. İstinaf aşamasında ıslaha ilişkin olarak yaptığımız değerlendirmeler bu aşama için de geçerlidir.

Temyizde ıslah yapılamamasına ilişkin bir diğer istisna İYUK Geçici 7. maddededir. Bu hükümle birlikte, ıslah düzenlemesinin yürürlüğe girdiği tarihte temyiz aşamasında bulunan davalar bakımından, kanun yolu incelemesinde ıslahın kabul edilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu çerçevede, Geçici 7. madde kapsamına giren bir dava dosyasında davacının ıslah talebinde bulunması halinde, Danıştay, dosyayı ilk derece mahkemesine göndermektedir.

Ayrıca, gerekli bilgi ve belgelerin tebliğ edilmemesi veya ıslah dilekçesinin dikkate alınmaması gibi sebeplerle ilk derecede veya istinaf yargılamasında kişiye, ıslah hakkının kullandırılmaması halinde, bu durumun temyizde bozma sebebi olarak değerlendirilmesi ve kararın ilk derece mahkemesine gönderilmesi gerekmektedir⁹¹. Anayasa Mahkemesinin yakın tarihli bir bireysel başvuru kararı bu konuya ilişkindir. Başvuruya konu olayda, davacı, vergi mahkemesinde açtığı tam yargı davası ile kendisinden haksız olarak tahsil edilen gecikme zam-

⁸⁸ **Kara**, 432; Danıştay 10. Daire, E. 2021/5383, K. 2023/8146, T. 12.12.2023 (Lexpera).

⁸⁹ **Uçar, İsmail** (2024) İdari Yargılama Hukukunda İvedi Yargılama Usulü, Ankara, Seçkin, s. 554.

⁹⁰ Uygulamada Danıştay bu yola başvurmayı tercih etmemektedir. **Uçar**, s. 555.

⁹¹ Bu yönde AYM, Abdullah Aydın Özcan, [2.B.] B. No: 2021/56406, T. 17.12.2024 (Lexpera).

mının iadesini talep etmiştir. Yargılama sırasında, davalı idare, davacıdan dava-
da talep edilenden daha fazla bir tutarın tahsil edildiğini gösteren bir belgeyi
mahkemeye sunmuştur. Ancak bu belge davacıya tebliğ edilmemiştir. Mahkeme
ise davacının dava dilekçesinde belirtmiş olduğu miktar üzerinden nihai kararı-
nı vermiştir. Davacı kararı temyiz ederek, dilekçesinde miktar arttırım talebinde
bulunmuştur. Ancak Danıştay miktar arttırımı talebinin ilk derece mahkemesi-
nin nihai kararına kadar yapılması gerektiği gerekçesiyle temyiz başvurusunu
reddetmiştir. Anayasa Mahkemesi ise, davacıya ilk derece yargılamasında dava-
sını ıslah etme imkânı tanınmadan, temyiz aşamasında da bu imkândan yarar-
lanmasının engellenmesini mahkemeye erişim hakkına ölçsüz bir müdahale
olarak değerlendirmiştir⁹². Mahkeme başvurucunun arttırım talebinin değeren-
dirilmemesi suretiyle mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği ve bu müdaha-
lenin, elverişli ve gerekli sayılsa bile orantılı olmadığı sonucuna ulaşmıştır⁹³.

3. İdari Yargılama Usulünde Bozma Kararından Sonra İslah

Danıştay, temyiz incelemesi sonucunda, kararda görev ve yetki yönünden
açık bir aykırılık bulunması, hukuka aykırılık tespit edilmesi veya usul hükümle-
rinin uygulanmasında kararı etkileyebilecek nitelikte hata ya da eksikliklerin varlı-
ğı hâlinde, ilk derece mahkemesi veya bölge idare mahkemesi kararını bozabilir
(m. 49/2). Bozma halinde dosya, kararı veren mercie gönderilir (m. 50). Kararı
veren mercii, dosyayı yeniden inceleyerek, gerekirse tahkikat işlemleri yaparak
esasa ilişkin yeni bir karar verir (m. 59/2). Kararı veren merciin Danıştayın bozma
kararına uyması veya kendi kararında ısrar etmesi mümkündür (m. 50/3-4).

İYUK madde 16/4 gereği nihai karar verilinceye kadar ıslahın mümkün olması,
bozma sonrası yargılama sürecini de kapsayacak şekilde geniş yorumlanmalıdır⁹⁴.
Bozmadan sonra dosyanın, ilk derece mahkemesine veya bölge idare mahkemesine
gönderildiği fark etmeksizin, ilgili mahkeme tarafından yeniden tahkikat yapılması

⁹² AYM, Abdullah Aydın Özcan Başvurusu, B. No: 2021/56406, T. 17.12.2024 (Lexpera); aynı
yönde AYM, Abdullah Aydın Özcan Başvurusu, B. No: 2021/56406, T. 17.12.2024 (Lexpera).

⁹³ AYM, Kombassan Kağıt Matbaa Gıda ve Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. [2.B.], B. No:
2019/30300, T. 18.07.2024, §16 (Lexpera).

⁹⁴ Aslan, s. 170; Özbudak, s. 133; Ayaydın, s. 225.

sonucu yeni delil ve vakaların ortaya çıkması ihtimali vardır. Bu nedenle bozma kararından sonra bozmaya uyularak yeniden yargılama yapılırsa, ıslah da yapılabilir. Bozma kararına uyan mahkeme, bozma kararı gereği yeniden bilirkişi incelemesi yapar veya yeni delillere başvurursa, tespit edilen yeni miktar üzerinden miktar arttırımı mümkün olmalıdır. Dosyanın ilk derece mahkemesine ya da istinaf merciine gönderilmesi arasında uygulama açısından bir fark olmamalıdır. Bu durum kanun koyucunun takdirinde bir husustur. Burada dikkat edilmesi husus bozma kararı lehine olan kişinin, usuli kazanılmış haklarının korunmasıdır.

IV. DANIŞTAY'IN KANUN YOLLARINDA ISLAHA YAKLAŞIMI

Danıştay içtihatlarında, kanun yolu aşamalarında ıslahın mümkün olup olmadığı konusunda birlik bulunmamaktadır. Bazı daireler kanun yollarında ıslahı kesin biçimde reddederken, bazıları zarar miktarının bu aşamalarda netleşmesi hâlinde ıslaha izin vermektedir.

Danıştay, ilk derece mahkemesinde bir kez ıslah yapılmışsa, kanun yollarında ıslaha genellikle izin vermemektedir. Özellikle Danıştay 6. Dairesi, bu konuda katı bir yaklaşım benimsemekte; ıslahın yalnızca nihai karar verilmeye kadar ve bir defaya mahsus olarak yapılabileceğine ilişkin İYUK m. 16/4 hükmü ile, Geçici 7. maddenin lafzından hareketle, kanun yollarında ıslahın ancak istisnai olarak ve yalnızca geçiş dönemi davalarında mümkün olabileceği görüşünü savunmaktadır⁹⁵. Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 2021 tarihli kararı da bu yaklaşımı teyit eder niteliktedir⁹⁶. Uygulamada bu yaklaşım, özellikle zarar

⁹⁵ “... davacılar tarafından ikinci kez verilen miktar artırım dilekçesi esas alınarak 1.033.414,72 TL iş gücü kaybından kaynaklı maddi tazminat isteminin kabulü yolunda verilen Bölge İdare Mahkemesi kararında hukuki isabet görülmemiştir.” Danıştay 6. Daire, E. 2020/2615, K. 2021/5065, T. 06.04.2021; Danıştay 6. Daire, E. 2021/123, K. 2021/9689, T. 15.09.2021; Danıştay 6. Daire, E. 2022/3252, K. 2022/8921, T. 25.10.2022; Danıştay 6. Daire, E. 2019/21965, K. 2022/7129, T. 16.06.2022; Danıştay 6. Daire, E. 2022/1134, K. 2022/4924, T. 19.4.2022; Danıştay 6. Daire, E. 2019/21504, K. 2022/962, T. 02.02.2022; Danıştay 6. Daire, E. 2019/2388, K. 2019/7233, T. 11.09.2019; Danıştay 6. Daire, E. 2019/21607, K. 2022/1977, T. 22.02.2022; Danıştay 6. Daire, E. 2020/7866, K. 2022/957, T. 02.02.2022 (Lexpera).

⁹⁶ Uyuşmazlık konusu olayda, dava 2013 yılında derdest olduğundan İYUK Geçici 7. Madde gereği kanun yollarında ıslah yapılabileceği kabul edilmiş; ancak kararda ıslahın kanun yolu

miktarının bilirkişi raporları aracılığıyla aşamalı olarak belirlendiği durumlarda davacının gerçek zararını talep etmesini engelleyici sonuçlar doğurabilmektedir. Bu sorunu somut biçimde ortaya koyabilmek adına aşağıda iki örnek olaya yer verilmektedir:

- Birinci olayda, imar planında kamusal alana ayrılan ancak uzun süre kamu-laştırılmayan bir taşınmaza ilişkin olarak 2013'te açılan dava, ilk derece mahkemesince kısmen kabul edilmiş; karar 2016'da Danıştay tarafından bozulmuş, bozma üzerine karar verilmesine yer olmadığına hükmedilmiş; bu karar da 2018'de bozulmuş ve 2019'da dava yeniden kısmen kabul edilmiştir. Bu süreçte hem ilk derece mahkemesinde hem de bozmadan sonra bilirkişi incelemesi yapılmış; 2015 tarihli rapordaki bedel davacının talebin-den daha yüksek, 2019 tarihli rapordaki bedel ise 2015'e kıyasla çok daha yüksek çıkmıştır. Davacı bu nedenle bozmadan sonra ilk derece mahkeme-sinde yeniden ıslah dilekçesi vermiştir. Ancak Danıştay, ilk ıslah dilekçesi ile yeni bilirkişi raporunu esas alarak karar verilmesi gerektiği gerekçesiyle derece mahkemesinin kararını bozmuştur⁹⁷.
- Danıştay kararına konu başka bir olayda davacı, iş gücü kaybı nedeniyle 2017 yılında 500 TL maddi tazminat talep etmiş; ilk derece mahkemesince alınan bilirkişi raporunda zararın 607 TL olarak hesaplanması üzerine, da-vayı bu miktara göre ıslah etmiştir. İstinaf incelemesinde, bölge idare mah-kemesi bilirkişi raporunun hatalı olduğunu belirleyerek ek rapor aldırılmış ve 2020 tarihli yeni raporda zarar bu kez yaklaşık 1000 TL olarak hesap-lanmıştır. Mahkeme, bu gelişme doğrultusunda davacının istinaf aşamasın-da ikinci kez yaptığı miktar artırımı talebini kabul etmiştir. Ancak Danıştay, istinaf aşamasında ıslahın mümkün olmadığı gerekçesiyle kararı bozmuş-tur⁹⁸.

aşaması da dâhil olmak üzere, bir defaya mahsus olmak üzere mümkün olduğu belirtilmiştir. Danıştay İDDK, E. 2020/2044, K. 2021/39, T. 14.01.2021 (Danıştay Kararları Dergisi, S. 6, s. 96-107).

⁹⁷ Danıştay 6. Daire, E. 2020/2235, K. 2021/8265, T. 15.06.2021 (Lexpera).

⁹⁸ Karara dört karşı oyla alınmıştır. Danıştay 10. Daire, E. 2020/5287, K. 2021/339, T. 09.02.2021 (Lexpera); aynı yönde Danıştay 6. Daire, E. 2022/4112, K. 2022/8923, T. 25.10.2022 (Lexpera).

Buna karşılık, Danıştay 10. Dairesi kanun yolları aşamasında ikinci kez ıslaha izin vermektedir⁹⁹. Bu yöndeki kararlarından birinin gerekçesinde, ilk bilirkişi raporunun hatalı olması nedeniyle hükme esas alınamayacağını, bu nedenle gerçek zararı tespit eden ve hükme esas alınabilecek yeterlilik ve nitelikte olduğuna kanaat getirilen son bilirkişi raporuna istinaden davacının miktar arttırımı yapabileceği ifade edilmiştir. Gerekçede, *“hatalı hesaplama içeren ve hükme esas alınmayan raporlarla gerçek zarar miktarı ortaya çıkmış sayılamayacağından, davacının da 2577 sayılı Kanun’un 16. maddesinin 4. fıkrasında tanınan miktar artırım hakkını kullanmış ve tüketmiş kabul edilemeyeceği”* belirtilmiştir¹⁰⁰.

Aynı şekilde, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun 2023 yılında verdiği bir kararında, istinaf aşamasında yeniden bilirkişi incelemesi yapılmışsa, bu inceleme sonucunda belirlenen zararın davacı tarafından ikinci kez ıslah yoluyla talep edilmesi- nin mümkün olduğuna karar verilmiştir¹⁰¹. Bu kararda Bölge İdare Mahkemesinin ısrar kararının gerekçesi dikkat çekicidir. Mahkeme, idari yargılama usulündeki miktar arttırımına ilişkin düzenlemenin, yargılama sisteminde köklü değişikliklere sebep olan istinaf yargılamasının şartlarıyla birlikte yorumlaması gerektiğini; istinaf yargılamasında hem maddi ve hukuki açıdan denetim yapıldığını; davacının ilk derece mahkemesinde ortaya çıkan değere göre dava miktarını mecburen arttırdığını, istinaf yoluna gidildiğinde, kişinin miktar arttırımına izin verilmemesinin, bölge idare mahkemesince yapılan yargılama sonuçlarından faydalanmaması anlamına geldiğini ifade etmiştir. Mahkeme davacının ikinci kez miktar arttırımı yapmasına izin verilmemesi- ni yargılama kurallarının aşırı şekilci ve dar yorumlanması nedeniyle adil yargılanma hakkı ve hak arama hürriyetine aykırılık teşkil edeceğini belirtmiştir¹⁰².

⁹⁹ Danıştay 10. Daire, E. 2021/7658, K. 2024/2322, T. 30.05.2024; Danıştay 10. Daire, E. 2023/5740, K. 2024/88, T. 12.02.2024; Danıştay 10. Daire, E. 2021/1083, K. 2022/2709, T. 24.05.2022 (Lexpera).

¹⁰⁰ Danıştay 10. Daire, E. 2021/5534, K. 2024/491, T. 05.03.2024; Danıştay 10. Daire, E. 2019/3537, K. 2022/1928, T. 07.04.2022 (Lexpera).

¹⁰¹ İDDK kararında istinafta ikinci kez ıslah tartışılmamış, ikinci kez yapılan ıslaha hangi tarihten itibaren faiz işletileceğine ilişkin değerlendirme yapılmıştır. Dolaylı olarak, istinafta ve ikinci kez yapılan ıslahın mümkün olduğu sonucunu çıkarmaktayız. Danıştay, İDDK, E. 2021/3643, K. 2023/1507 (Danıştay Kararlar Dergisi, 2023, S. 14, s. 94).

¹⁰² Danıştay, İDDK, E. 2021/3643, K. 2023/1507 (Danıştay Kararlar Dergisi, 2023, S. 14, s. 94).

Benzer şekilde, Danıştay 6. Dairesinin bir kararındaki karşı oy gerekçesi özetle şu şekildedir: İstinaf aşamasında derece mahkemesinin kararının kaldırılması veya kanun yolları aşamasında bozma kararı verilmesi ve derece mahkemesinin de bozmaya uyması durumunda, kararın kaldırılan ya da bozulan kısımları yönünden, yargı yeri yeniden bir inceleme yapmaktadır. Eksiklikler giderilerek yapılan yeni bilirkişi incelemesinde davacının gerçek zararı belirlenmektedir. İlk hüküm bozulduğuna ya kaldırıldığına göre, yeniden yapılan yargılamada *yeni* bir karar verildiğini kabul etmek gereklidir. Hatta kararın kaldırılmasıyla miktar arttırımı da ortadan kalkmış sayılmalıdır ve davacının gerçeğe en yakın zararının belirlendiği bilirkişi raporuna dayanarak yaptığı en son miktar arttırımı talebinin dikkate alınması hakkaniyet ilkesinin bir gereğidir¹⁰³.

Aleyhe bozma yasağı ise, ıslahın kapsamına ilişkin önemli bir sınır olarak karşımıza çıkmakta ve özellikle tek taraflı temyiz durumlarında, miktar arttırımı taleplerini sınırlayabilmektedir. 6100 sayılı HMK’da açıkça düzenlenmiş olan aleyhe bozma yasağı, idari yargılama usulünde kıyasen uygulanmaktadır¹⁰⁴. Bu kurala göre, kanun yolları aşamasında yapılabilecek ıslahın sınırları, yalnızca bozma veya kaldırma kararının kapsadığı konularla sınırlıdır. Temyiz incelemesinde onanarak kesinleşmiş hususlar bakımından ıslah yapılamaz¹⁰⁵. Dar anlamda aleyhe bozma yasağına göre, yalnızca bir tarafın temyiz başvurusu yaptığı durumlarda, temyiz edilen karar o tarafın aleyhine bozulamaz. Geniş anlamda ise, Danıştay’ın bozma kararına uyan ilk derece mahkemesi, bozulan kısım dışına çıkamaz ve temyiz etmeyen taraf aleyhine önceki karardan daha ağır bir hüküm kuramaz. Bu yasak, istinaf aşamasında da geçerlidir¹⁰⁶. Danıştay kararına konu bir olayda, karar yalnızca idare tarafından temyiz edilmiştir. Danıştay’ın bozma kararına uyan ilk derece mahkemesi, yeniden yapılan bilirkişi incelemeyle zarar miktarının daha yüksek olduğunu tespit etmiş; bu doğrultuda dava-

¹⁰³ Bkz. Karşı oy gerekçesi, Danıştay 6. Daire, E. 2022/4112, K. 2022/8923, T. 25.10.2022 (Lexpera).

¹⁰⁴ Danıştay 10. Daire, E. 2019/11250, K. 2023/4723, T. 26.09.2023 (Lexpera).

¹⁰⁵ **Akkaya**, s. 26; **Apaydın**, s. 226.

¹⁰⁶ **Kaplan**, s. 531; kuralın istisnası, her iki tarafında da kanun yollarına başvurusu veya kamu düzenine ilişkin bir hususun varlığıdır.

cının sunduğu miktar artırımı dilekçesini dikkate alarak, idare aleyhine önceki karardan daha yüksek tazminata hükmetmiştir. Ancak Danıştay, davacının temyiz yoluna başvurmamış olması nedeniyle, ilk derece mahkemesinin davacı lehine verilen bu ek hükmünün taleple bağıllık ilkesine ve aleyhe bozma yasağına aykırı olduğunu belirterek kararı bozmuştur¹⁰⁷.

Sonuç olarak, Danıştay'ın kanun yollarında ıslah kurumuna ilişkin içtihatları, daireler arasında farklılık arz etmektedir. Bu çerçevede hem içtihat farklılıklarının giderilmesi hem de ıslah kurumunun uygulama alanının netleştirilmesi, hukuki öngörülebilirlik ve mahkemeye erişim açısından önem arz etmektedir.

V. DEĞERLENDİRME

İlk derece mahkemesince eksik ya da hatalı bir değerlendirme yapıldıktan sonra, istinaf aşamasında veya bozmadan sonra ilk derece mahkemesinde, bilirkişi incelemesi veya ek delil aracılığıyla zararın gerçekte daha yüksek olduğunun ortaya çıkmasına rağmen, bu yeni duruma göre talep sonucunun artırılmasına izin verilmemesi, davacının mahkemeye erişim hakkını ve hakkaniyet ilkesini zedelemektedir¹⁰⁸. Zira söz konusu sınır nedeniyle, mahkeme gerçek zararı tespit etse de gerçek zararın tazminine hükmedememektir.

Yargılamanın temel amacı maddi gereceğe uygun bir kararla adaletin sağlanmasıdır. Adaletli bir karar, hukuki uyumsuzluğun tatmin edici bir kararla gideren ve toplumsal barışı sağlamaya çalışan karar demektir¹⁰⁹. Kişilerin yargılamadaki şekil kuralları ve diğer formaliteler nedeniyle hakkına ulaşamaması adil yargılanma hakkının ihlali sonucunu doğurabilecektir. Şüphesiz yargılamada tarafları ve mahkemeyi disipline eden çeşitli usul kurallarına ihtiyaç vardır ve

¹⁰⁷ “Buna göre, davalı idarenin temyiz talebi üzerine, davalı idare lehine verilen bozma kararına uyulmak suretiyle verilen kararda, davalı idarenin önceki (bozulan) karardan daha aleyhine bir hüküm kurulamayacağı açıktır”. Danıştay 10. Daire, E. 2019/11250, K. 2023/4723, T. 26.09.2023.

¹⁰⁸ Benzer değerlendirmeleri Özkes, medeni usul hukukunda usulünde istinafta ıslaha ilişkin olarak yapmıştır. **Özkes** (2017) s. 2249; aynı yönde **Özbudak**, s. 134.

¹⁰⁹ **Yılmaz**, s. 20-21; **Rüzgaresen**, s. 38.

bunlara uyulması zorunludur. Ancak yargılamadaki biçimsellik adil bir karara ulaşılmasına engel olmamalı ve yargılamanın amacını gerçekleştirmeye elverişli ölçüde olmalıdır¹¹⁰. Anayasa Mahkemesi de, benzer şekilde, katı usul kurallarının mahkemeye erişim hakkını ihlal edebileceğini vurgulamaktadır.

İdari yargılama usulünde ıslahın yalnızca bir kez ve ilk derece mahkemesi aşamasında yapılabilmesi, özellikle kanun yolları sürecinde ortaya çıkan yeni zarar unsurlarının dava kapsamına dahil edilememesi nedeniyle hakkaniyete aykırı sonuçlara yol açmaktadır. Oysa medeni usul hukukunda, bozma sonrası yeniden tahkikat yapılması hâlinde ıslaha açıkça izin verilmiş ve bu husus kanun düzeyinde güvence altına alınmıştır.

Medeni usul hukukunda ıslah çok daha kapsamlı bir kurum olup, tarafların pek çok usul işlemini yeniden yapılabilmesine imkân tanır. Bu nedenle, kötüye kullanımı önlemek amacıyla bir defa ile sınırlandırılması tutarlı bulunabilir. Oysa idari yargıda ıslahın çok dar bir kapsamı olduğundan, tarafın bu hakkını kötüye kullanması mümkün değildir. Davacı kötü niyetli bir şekilde davayı uzatmak amacıyla dava miktarını arttırmaz. Çünkü davacı arttırdığı miktar oranında yeniden harç yatırmak, yeni yargılama giderlerine katlanmak zorunda kalacaktır.

İdari yargılama usulünde re'sen araştırma ilkesinin geçerli oluşu ve tam yargı davalarının hukuk devleti ilkesiyle yakın ilişkisi, bu davalarda maddi gerçeğin eksiksiz şekilde ortaya konmasını zorunlu kılmaktadır¹¹¹. Bu bağlamda, yalnızca iptal davalarında değil, tazminat taleplerine dayalı tam yargı davalarında da re'sen araştırma ilkesi geçerlidir¹¹². Anayasa'nın 125. maddesi uyarınca

¹¹⁰ Yılmaz bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Biçimsellik yargılamada bulunmalı; ancak bu biçimsellik kötü bir biçimsellik değil, hakka varmaya, maddi gerçeği bulmaya ve hakkaniyete uygun bir biçimsellik olmalıdır. İşte bu anlayış sonucudur ki, ‘usuli hakkaniyet’ (yöntemsel hakseverlik) ilkesi ortaya çıkmıştır.”. **Yılmaz**, s. 82.

¹¹¹ İdari yargılama usulünde, medeni usul hukukunda usulünde geçerli olan taraflarca getirilme ilkesinin aksine re'sen araştırma ilkesinin benimsenmiş olması ve idari davaların hukuk devleti ilkesi ile yakın ilişkisi gereği, bu davalarda maddi gerçeğin bulunması esastır. **Türkoğlu-Üstün**, s. 110.

¹¹² **Türkoğlu-Üstün**, s. 164.

idarenin, her türlü işlem ve eyleminden doğan zararı tazmin yükümlülüğü bulunduğundan, davacının talep ettiği değil, maruz kaldığı gerçek zararın tazmini esas olmalıdır. İdari yargılama usulünde gerçek zarar, genellikle bilirkişi incelemesi ile ortaya konulabilen teknik bir değerlendirmeye dayanır. Bu nedenle, davacı ilk derece mahkemesinde ıslah yapmış olsa bile, istinaf veya bozmadan sonra yapılan tahkikat sonucunda gerçek zararın daha fazla olduğunun anlaşılması durumunda, ikinci kez miktar arttırımı olağan ve gereklidir. İslahın tek seferle sınırlandırılması ve kanun yollarında bu imkânın kapatılması, hem re'sen araştırma ilkesinin işlevini zayıflatmakta hem de hakkaniyete aykırı sonuçlara yol açmaktadır.

Medeni usul hukukunda, tarafların ıslah hakkını kullanamamaları hâlinde, haklarını yeni bir dava ile ileri sürmeleri mümkündür. Oysa idari yargıda, dava açma sürelerinin hak düşürücü nitelikte olması nedeniyle bu imkân son derece sınırlıdır. Ayrıca idari yargılamada kısmi dava veya ek dava gibi kurumlar yoktur¹¹³. Özellikle zararın dava açıldıktan sonra tam olarak ortaya çıkması durumunda, zarar farkını talep etmek amacıyla açılacak ikinci dava, yüksek ihtimalle süre yönünden reddedilecek¹¹⁴ ya da derdestlik nedeniyle kabul edilmeyecektir¹¹⁵. Bu yönüyle ıslah, etkili başvuru hakkını güçlendirmektedir ve bu nedenle ilk derece aşamasıyla sınırlı uygulanması hak kayıplarına neden olmaktadır.

İslahın kapsam ve sınırlarının belirlenmesinde, adil yargılanma hakkı, mahkemeye erişim hakkı ve hukuki dinlenilme hakkı gibi temel usul ilkeleri

¹¹³ **Yolal, Halil** (2022) “İdari Yargıda 6459 Sayılı Kanun Değişikliği Sonrası Kısmi Dava İhtimali”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y. 13, S. 52, ss. 25- 48, s. 43.

¹¹⁴ Örnek kararlar için bkz. **Karakuş**, s. 389-390.

¹¹⁵ Aksi yönde, “tazminat davasında bilirkişi raporu ve tespit edilen bedele yönelik beyan ve itirazların sunulması için verilen ara kararı süresi içinde rapora itiraz edildiği ve miktar artırımında bulunulduğu, ancak miktar artırımını sonrası alınan ek bilirkişi raporu ile daha yüksek miktarda zarar hesaplandığı belirtilerek ve 2577 sayılı Kanun’un 16/4. maddesinde ikinci kez miktar artırımını olanağı tanınmadığı gerekçesiyle bu davanın açıldığı anlaşılmakta olup, Samsun 1. İdare Mahkemesinin E:2018/1759 sayılı dosyasında tazminata konu edilenden daha fazla zarara uğranıldığı iddiasıyla yeni bir dava açıldığından, derdest bir davadan söz edilmeyecektir.” Samsun BİM, 2. İDD, E. 2020/830, K. 2020/642, T. 30.10.2020.

dikkate alınmalıdır¹¹⁶. Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 142. maddesi uyarınca yargılama usullerinin yasayla düzenleneceğini kabul etmekle birlikte, bu düzenlemelerin hakkaniyet ve kamu yararı ile uyumlu olması gerektiğini vurgulamaktadır¹¹⁷. Bu kapsamda, usul kuralları nedeniyle hak arama özgürlüğünün temel unsurları olan iddia ve savunma haklarının kısıtlanması ya da bu hakların tam ve etkin biçimde kullanılmasının engellenmesi, Anayasa'nın 36. maddesinde yer alan hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkına aykırılık teşkil eder. Anayasa Mahkemesine göre, mahkemeye erişim hakkı, Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan hak arama özgürlüğünün bir unsurudur¹¹⁸. AİHM de benzer şekilde, adil yargılanma hakkının zımni unsurlarından biri olarak mahkemeye erişim hakkını tanımakta¹¹⁹ ve bu hakkın sınırlandırılmasını ancak ölçülülük ilkesine uygun olduğu takdirde meşru saymaktadır¹²⁰. Mahkemeye erişimi ve bu bağlamda mahkeme kararını önemli ölçüde etkisizleştiren sınırlamalar mahkemeye erişim hakkını ihlal edebilir¹²¹. Buna göre, getirilen sınırlama, hakkın özüne dokunmamalı; meşru bir amacı gerçekleştirmeli ve ölçülü olmalıdır. Mü-

¹¹⁶ Erdoğan/Korkmaz, s. 277.

¹¹⁷ AYM, E. 2011/134, K. 2012/83, T. 24.05.2012 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

¹¹⁸ AYM, Kombassan Kağıt Matbaa Gıda ve Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. [2.B.], B. No: 2019/30300, T. 18.07.2024, §13 (Lexpera).

¹¹⁹ Bu kapsamda adil yargılanma hakkı AİHS madde 36'da açıkça sayılanların dışında, her davada yargılamanın bütünü ele alınarak ortaya konan bir takım başka unsurları da içermektedir. Kapsamlı bilgi için bkz. Yılmaz-Özel, s. 195 vd.

¹²⁰ “Buna göre, meşru bir amaca hizmet eden, hakkın özüne zarar vermeyen ve ulaşılmak istenen amaçla kullanılan araç arasında makul bir orantılılık bulunan sınırlamalar hakkı ihlal etmeyecektir” AİHM, Ashingdane /The United Kingdom, §57'den aktaran Yılmaz-Özel, s. 202. “Dava açılması konusundaki kısıtlamalar, (...) süre ve benzeri birtakım usul şartları öngörülerek doğrudan doğruya olabileceği gibi mahkeme önünde devam eden bir davanın taraflarının dava konusu hak veya menfaate yönelik tasarruflarının sınırlandırılması şeklinde de tezahür edebilir. Bir tazminat veya tam yargı davasına konu olan alacağa ilişkin talep miktarının yargılama safahatı kapsamında artırılmaması nedeniyle alacağın belirli bir kısmına erişilememiş olması da belirtilen anlamda dava açılması ile ilgili bir kısıtlama olarak mahkemeye erişim hakkı kapsamında incelenmesi gerekli olan bir konudur.” AYM, Muhsin Karaca, B. No: 2014/2211, T. 09.06.2016 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

¹²¹ Özbudak, s. 133; Çabuk/Kılıç, s. 264; AYM, Goncagül Satı ve Diğerleri Başvurusu, B. No: 2017/17800, T. 03.11.2020 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

dahalenin ölçülü olması elverişlilik, gereklilik ve orantılılık ilkelerine uygun olması gerekmektedir. Sınırlandırmanın kamu yararı ile birey hakları arasında kurulması gereken adil dengeyi bozacak, bireyin katlanamayacağı ölçüde ağır bir külfet doğurmaması gerekir¹²².

İYUK madde 16/1, davaların ciddi şekilde takip edilmesini ve sürüncemede kalmasını önlemeyi amaçlamakta olup, bu düzenleme Anayasa'nın 141. maddesiyle uyumlu meşru bir amaç taşımaktadır¹²³. Dava değerinin artırılabilmesi, davacının gerçek zararına ulaşmasını ve adil yargılanma hakkını desteklemektedir. Ancak İYUK madde 16/2'deki ıslahın nihai karar kadar yapılabileceğine dair ifadenin sadece ilk derece mahkemesindeki nihai kararı kapsayacak şekilde yorumlanması, tam yargı davalarının niteliği ve uygulamadaki sorunlar göz önünde bulundurulduğunda, hakkaniyete uygun bir çözüm sunmamaktadır. Bu konuda, Anayasa Mahkemesinin Ziyet Benli başvurusundaki değerlendirmesi idari yargılama usulü açısından da anlamlıdır¹²⁴. Mahkeme, ıslah müessesesini Anayasa'nın 36. maddesi kapsamında mahkemeye erişim hakkının bir unsuru olarak ele almış ve bu hakkın, davacının zararının tam olarak tespit edilmesini sağlayacak şekilde esnek yorumlanması gerektiğini vurgulamıştır.

Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararlarında da belirttiği üzere İYUK'ta kanun yollarında ıslah yapılamayacağına dair açık bir hüküm bulunmamaktadır¹²⁵. Bu nedenle hukuk kuralının dar yorumlanarak ıslaha izin verilmemesi Anayasa'ya aykırı bir yorumdur. Danıştay'ın bu konuya ilişkin farklı

¹²² AİHM, Ashingdane/Birleşik Krallık, B. No: 8225/78, T. 28.05.1985, §57; AİHM, Sabri Güneş/Türkiye, B. No: 27396/06, T. 24.05.2011, §56, <https://www.echr.coe.int>.

¹²³ Kombassan Kağıt Matbaa Gıda ve Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. [2.B.], B. No: 2019/30300, T. 18.07.2024 (Lexpera).

¹²⁴ Ziyet Benli [GK], B. No: 2019/23977, T. 15.02.2023, §56 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası).

¹²⁵ “Danıştayın temyiz aşamasında miktar artırımı talebinde bulunulamayacağına ilişkin yorumunun kanuni dayanağının mevcut olduğu konusunda tereddüt bulunmakla birlikte bu hususun aşağıda ölçülülük unsuru yönünden tartışılmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir.” Kombassan Kağıt Matbaa Gıda ve Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. [2.B.], B. No: 2019/30300, T. 18.07.2024 (Lexpera). Anayasa Mahkemesi Ziyet Benli kararında da HMK açısından benzer bir tespitte bulunmuş ancak kanunilik ilkesi bakımından hukuka aykırılık kararı vermiştir.

yönde içtihatları olduğunu belirtmiştik. Açık bir kanuni düzenleme bulunmaması karşısında, Danıştayın kanun yollarında ıslahı kategorik biçimde yasaklayan içtihatları, mahkemeye erişim hakkını orantısız biçimde sınırlandırarak; kişiler üzerinde külfet oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesine göre, mahkemeler hukuk kurallarını Anayasa hükümleri ışığında yorumlamalı ve bu kapsamda temel hak ve hürriyetleri daraltıcı bir yorumdan kaçınılmalıdır¹²⁶.

İdari yargılamada maddi gerçeğe ulaşmayı engelleyen katı biçimsel yorumlar, hukuk devleti ilkesine ve usuli hakkaniyet anlayışına aykırılık teşkil etmektedir¹²⁷. Yargılama usulleri, yargılamanın amacına hizmet edecek şekilde düzenlenmeli ve uygulanmalıdır¹²⁸. İdari yargının temel amacı, idarenin eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğunu denetlemek ve aynı zamanda kişilerin hak ve menfaatlerini korumaktır. Bu nedenle, idari yargılamada benimsenen usul kurallarının, bu çift yönlü amacı gerçekleştirecek şekilde yorumlanması gerekmektedir¹²⁹. Bu noktada, içtihatların yönlendirici rolü büyüktür. İdari yargı hâkiminin görevi, kanuni sınırlar içinde yargılamayı kolaylaştırmak, gereksiz usuli formalitelerden kaçınmak ve adil bir sonuca ulaşmaktır¹³⁰.

İdari yargılama usulünde davacıya, kanun yolları aşamasında da miktar artırımını yapabilme imkânı tanınmalıdır. İYUK'ta kanun yollarında ıslaha ilişkin açık bir yasak bulunmaması karşısında, Danıştay içtihatlarıyla sorunun aşılması mümkündür. Bu noktada nihai karar kavramına verilen anlam önem taşımaktadır. İstinaf aşamasında kaldırma kararından sonra veya temyizde bozmadan sonra kararın gönderildiği ilk derece mahkemesinin bozmaya uyduğu hallerde, yeniden yapılan yargılama neticesinde ilk kararın kaldırılarak yeni bir nihai kararın veril-

¹²⁶ Ziynet Benli [GK], B. No: 2019/23977, T. 15.02.2023, § 56.

¹²⁷ Usulî hakkaniyet ilkesi, yargılamada biçimselliğin mutlak değil, adalete hizmet eden bir araç olarak değerlendirilmesini ifade eder. Bu ilkeye göre, yargılama usulleri bireyin hak arama özgürlüğünü engellemeden, maddi gerçeğe ve hakkaniyete ulaşmayı amaçlamalıdır. Bu kapsamda idari yargı hâkimi, şekli hükümleri yargılama usulünün amacı, dürüstlük kuralı gibi ilkelere uygun şekilde yorumlamalıdır. **Yılmaz**, s. 84-85.

¹²⁸ **Erdoğan/Korkmaz**, s. 257; **Türkoğlu-Üstün**, s. 257.

¹²⁹ **Özelçi/Simil**, s. 1715.

¹³⁰ **Atay, Ender Ethem** (2021) *İdari Yargılama Hukuku*, Ankara, Seçkin, s. 67.

diği kabul edilmeli; bu aşamada yeni bilirkişi raporlarına dayanarak yapılan talep artışları ikinci ıslah sayılmamalıdır. Zira nihai kararın ortadan kalktığı durumlarda, davacının yeniden ıslah hakkı doğduğunun kabul edilmesi hem adil yargılanma hakkı hem de aleyhe bozma yasağı ilkesiyle uyumlu bir yorumdur. Konuya ilişkin bir Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu Kararı verilmesi de uygulamada yeknesaklığın sağlanması açısından yararlı olacaktır¹³¹. Bir diğer seçenek ise, İYUK madde 16/2’de değişiklik yapılarak ıslahın karar kesinleşinceye kadar yapılabileceğinin açıkça hükme bağlanması ve ıslahın yalnızca bir defaya mahsus yapılabileceğine ilişkin mevcut sınırlamanın kaldırılmasıdır.

SONUÇ

İslah kurumu, yargılama sürecinde tarafların usuli işlemlerini düzeltmelerine olanak tanıyan önemli bir araçtır. Medeni usul hukukunda geniş bir kapsamda düzenlenen ıslah, idari yargılama usulünde ise yalnızca tam yargı davalarıyla ve bir defaya mahsus olmak üzere sınırlı tutulmuştur. İYUK madde 16/4 hükmüyle getirilen bu düzenleme, adil yargılanma hakkı açısından önemli bir gelişme sayılsa da, uygulamada özellikle kanun yolları aşamasında ıslahın kabul edilmemesi bireylerin mahkemeye erişim hakkını sınırlandırmaktadır. Danıştay’ın ıslahın yalnızca bir defaya mahsus yapılabileceğine ve kanun yollarında mümkün olmadığına ilişkin içtihatları, temel hak ve özgürlükler aleyhine şekilci bir yorumdur. Buna karşılık Danıştay 10. Dairesi ile Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu’nun bazı kararlarında, bozma veya kaldırma sonrasında alınan yeni bilirkişi raporlarına dayanılarak ikinci kez miktar artırımını yapılabileceği kabul edilmiştir. Bu içtihatlar, hakkaniyet ve maddi gerçeğin tam olarak ortaya konulması ilkeleriyle daha uyumludur. Nitekim Anayasa Mahkemesinin 2024 yılında konu hakkında verdiği bireysel başvurusu kararları da bu görüşü desteklemektedir.

¹³¹ İslah edilen kısma dair faizin başlangıcına ilişkin Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu Kararı karşı gerekçelerinden birinde de miktar artırımını ile ilgili kriterlerin belirlenmesi, temyizden sonra ve birden çok kez ıslah yapıp yapılamayacağı konularının ilkelere bağlanması ve içtihat birliğine gidilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Danıştay İBK, E. 2021/5, K. 2024/2, T. 16.04.2025.

İdari yargılama usulünde kanun yolları aşamasında ıslah yapılabilmesine ilişkin engel nihai karar kavramının dar yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Danıştayın nihai karar kavramını kanun yolları aşamasında verilen kararları da kapsayacak şekilde geniş yorumlaması halinde sorunun aşılması mümkündür. Böylece bozma veya kaldırma kararları sonrası yeniden yapılan yargılama-
larda ortaya çıkan zarar farkları için getirilen miktar artırım talepleri ikinci ıslah olarak kabul edilmeyerek dikkate alınabilecektir. Bu yaklaşım hem adil yargılanma hakkını hem de etkili başvuru ilkesini hayata geçirecek; idari yargı-
lamanın birey haklarını koruma işlevini güçlendirecektir.

KAYNAKÇA

- Akil, Cenk/Büyük, Irmak Elif** (2017) “Yargı Kararları Işığında Bozmadan Sonra Islaha Gidilip Gidilemeyeceği Üzerine Düşünceler”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 21, S. 3, ss. 3-34.
- Akkaya, Tolga** (2024) “Bozma Kararından Sonra Islaha İlişkin Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi Kararları ile 7251 Sayılı Kanunla HMK’da Yapılan Değişiklik Çerçevesinde İstinafta Islah ve Talep Sonucunun Artırılması Sorunu”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 73, S. 1, ss. 1-49.
- Akıymaz, Bahtiyar/Sezginer, Murat/Kaya, Cemil** (2023) Türk İdari Yargılama Hukuku, Ankara, Seçkin.
- Apaydın, Bahadır** (2014) “6459 sayılı Kanun ve İdari Yargılamada Islah Kurumu”, Prof. Dr. Ejder Yılmaz’a Armağan, C. 1, Ankara, ss. 211-235.
- Aslan, Esra** (2020) İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak Islah, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık.
- Aslan, Zehreddin/İrfan Barlas/Kahraman Berk ve diğerleri** (2019) İdari Yargılama Usulü Kanunu, Ed. Zehreddin Aslan, Ankara, Seçkin.
- Atalı, Murat/Ermenek, İbrahim/Erdoğan, Ersin** (2023) Medeni Usul Hukuku, Ankara, Yetkin.
- Atay, Ender Ethem** (2021) İdari Yargılama Hukuku, Ankara, Seçkin.
- Aytaç, Özelçi/Simil, Cemil** (2009) “İdari Yargının İşlevi Yönünden Islah Kurumu”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 11, Özel Sayı, ss. 1715-1751.
- Candan, Turgut** (2020) Açıklamalı İdari yargılama Usulü Kanunu, Ankara, Yetkin.
- Çabuk, Mehmet/Kılıç, Abbas** (2021) “Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah”, Prof. Dr. Metin Günday Armağanı, C. 1, Ankara, Atılım Üniversitesi, ss. 253-275.
- Çınarlı, Serkan/Ağar, Baykal** (2017) “İdari Yargılama Hukukunda Dava Değerinin Arttırılması”, Terazi Hukuk Dergisi, C. 12, S. 129, ss. 22-32.
- Evrin-Özcan, Elvin** (2011) “İdari Yargılama Hukukunda Islah”, TBB Dergisi, S. 92, ss. 223-237.
- Erdoğan, Ersin/Korkmaz, Cansu** (2016) “Yargıtayca Verilen Bozma yahut Bölge Adliye Mahkemelerince Verilen Gönderme Kararlarından Sonra Islah Yapılıp Yapılamayacağı Sorunu”, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, S. 2, ss. 249-289.
- Kaplan, Gürsel** (2022) İdari Yargılama Hukuku, 5. Baskı, Bursa, Ekin.

- Kara, Seyfettin** (2017) “İdari Yargılama Usulünde Islah”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Y. 5, S. 10, ss. 409-443.
- Karahanogullari, Onur** (2019) İdari Yargı, Ankara, Turhan.
- Karakuş Işık, Zehra** (2024) “İdari Yargıda Olağan Kanun Yollarına Getirilen Kanuni Sınırlar ve Kanuni Sınırların Anayasaya Aykırılığı”. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 28, S. 2, ss. 545-88.
- Karakuş, Mehmet** (2014) “İdarî Yargıda Islah”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C. 5, S. 17, ss. 383-417.
- Kaya, Cemil/Akcan, Recep** (2009) “Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasası”, İstanbul Hukuk Mecmuası, C. 67, S. 1-2, ss. 123-41.
- Özbudak, Coşkun** (2015) “İdari Yargıda Dava Değerinin Artırılması (“Mış Gibi” Bir Yasama İşlemi)”, Terazi Hukuk Dergisi, C. 10, S. 116, ss. 128-135.
- Özekes, Muhammet** (2003) Hukukî Dinlenilme Hakkı, Ankara, Yetkin.
- Özekes, Muhammet** (2017) Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku, C. III, 15. Baskı, İstanbul, On İki Levha.
- Rüzgaresen, Cumhuri** (2013) Medeni Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi, Ankara, Yetkin.
- Sezer, Yasin/Bulut, Uğur** (2015) “İdarî Yargıda Belirsiz Tam Yargı Davası İhtimali”, TBB Dergisi, C. 27, S. 116, ss. 213-246.
- Türkoğlu-Üstün, Kamile** (2019) İdari Yargılama Usulüne Hâkim Olan İlkeler, Ankara, Seçkin.
- Uçar, İsmail** (2024) İdari Yargılama Hukukunda İvedi Yargılama Usulü, Ankara, Seçkin.
- Yasin, Melikşah** (2015) İdari Yargılama Usulünde İspat, İstanbul, On İki Levha.
- Yılmaz, Ejder** (2013) Islah, Ankara, Yetkin.
- Yılmaz-Özel, Nurcan** (2016) Adil Yargılanma Hakkı Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel ve Gerçekleşen Etkileri, On iki Levha, İstanbul.
- Yolal, Halil** (2022) “İdari Yargıda 6459 Sayılı Kanun Değişikliği Sonrası Kısmi Dava İhtimali”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y. 13, S. 52, ss. 25- 48.